

Центральноукраїнський національний технічний університет
ЦЗДО
Кафедра «Міжнародних економічних відносин»

«Допущено до захисту»
Зав. кафедрою МЕВ
д.е.н., професор

_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2025 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
за першим (бакалаврським) рівнем вищої
освіти
на тему
«Вплив процесів євроінтеграції на розвиток економік
Східноєвропейських країн»

Виконав здобувач вищої освіти
4 курсу, групи МЕВ-21пз
ОПП «Міжнародні економічні
відносини»
спеціальності 292 «Міжнародні
економічні відносини»
_____ Голдун Ю.П.
« ____ » _____ 2025 р.

Керівник роботи
д.е.н., професор
_____ Іван МИЦЕНКО
« ____ » _____ 2025 р.

Рецензент _____

м. Кропивницький

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, призначення наукового керівника	01.01.2025-09.01.2025	
2	Розробка завдання на кваліфікаційну роботу, складання календарного плану його виконання	10.01.2025-24.01.2025	
3	Опрацювання навчальної та наукової літератури і складання плану роботи	25.01.2025-02.02.2025	
4	Проведення наукових досліджень, обробка фактичного матеріалу	02.02.2025-28.03.2025	
5	Написання тексту 1-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	01.03.2025-25.03.2025	
6	Написання тексту 2-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	26.03.2025-20.04.2025	
7	Написання тексту 3-го розділу роботи та подання його на рецензування керівникові	21.04.2025-20.05.2025	
8	Усунення недоліків, написання остаточного варіанта тексту, оформлення кваліфікаційної роботи	21.05.2025-08.06.2025	
9	Перевірка на плагіат	09.06.2025-14.06.2025	
10	Отримання відгуку наукового керівника	15.06.2025-18.06.2025	
11	Рецензування кваліфікаційної роботи	19.06.2025-24.06.2025	
12	Захист кваліфікаційної роботи на засіданні екзаменаційної комісії		

Дата видачі завдання

« ____ » _____ 2025 року

Підпис керівника

_____ (прізвище та ініціали)

Завдання прийнято до виконання

« ____ » _____ 2025 року

Підпис здобувача

АНОТАЦІЯ

Вплив процесів євроінтеграції на розвиток економік Східноєвропейських країн. – Рукопис.

Кваліфікаційна робота на здобуття вищої освіти ступеня “бакалавр” за освітньо-професійною програмою «Міжнародні економічні відносини» зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» – Центральноукраїнський національний технічний університет. – Кропивницький. – 2025.

У дослідженні проаналізовано основні тенденції та актуальні виклики інтеграційних процесів у країнах Східної Європи, а також їхній вплив на економічну динаміку регіону. Виокремлено ключові етапи євроінтеграції та простежено логіку розвитку подій у процесі формування спільного європейського ринку. Надано узагальнену оцінку співвідношення інтересів і стратегічних напрямів європейської інтеграції східноєвропейських держав.

Систематизовано підходи до емпіричного аналізу наслідків економічної інтеграції, зокрема досліджено теоретичні основи ефекту «локомотива» у зовнішній торгівлі. Особливу увагу приділено характеристиці руху капіталу в межах інтеграційних об’єднань та проведено кількісну оцінку впливу інтеграційних процесів на економіки країн Східної Європи.

Окреслено потенціал подальшої еволюції інтеграції в регіоні, а також проаналізовано причини загострення відносин між деякими східноєвропейськими державами (зокрема Польщею та Угорщиною) та країнами «старої» Європи. Також підтверджено наявність інтеграційних перспектив для країн Південної Європи. У завершальній частині дослідження визначено пріоритетні напрями адаптації позитивного досвіду ЦСЄ у сфері економічного розвитку та європейської інтеграції до сучасних українських реалій.

Ключові слова: економічна конкурентоспроможність, країни Східної Європи, європейська інтеграція, економічний розвиток.

ANNOTATION

The Impact of European Integration Processes on the Development of Eastern European Economies. – Manuscript.

Qualifying bachelor's thesis for the degree of higher education in the educational and professional program "International Economic Relations" in the specialty "International Economic Relations". – Central Ukrainian National Technical University. - Kropyvnytskyi. - 2025.

The study analyzes the main trends and current challenges of integration processes in Eastern European countries, as well as their impact on the region's economic dynamics. Key stages of European integration are identified, and the logic of developments in the formation of the common European market is traced. A generalized assessment of the balance of interests and strategic directions of European integration for Eastern European states is provided.

Methodological approaches to the empirical analysis of the effects of economic integration are systematized, with particular attention given to the theoretical foundations of the "locomotive effect" in foreign trade. The study also explores the characteristics of capital flows within integration groupings and presents quantitative assessments of the impact of integration processes on the economies of Eastern European countries.

The potential for further evolutionary integration in the region is outlined, and the reasons for the growing tensions between certain Eastern European countries (in particular, Poland and Hungary) and the "old" EU member states are examined. In addition, the integration prospects for Southern European countries are confirmed. The final section of the study identifies the key directions for adapting the positive experience of Central and Eastern European (CEE) countries in economic development and European integration to the current context in Ukraine.

Key words: European integration, economic development, Eastern European countries, effects of international integration, the “locomotive” effect, competitiveness of the economy.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ДЕРЖАВИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ	11
1.1. 1.1. Розвиток і ключові етапи процесу європейської інтеграції	11
1.2. Європейська інтеграція: перспективи та труднощі для країн Східної Європи.....	19
1.3. Підходи до аналізу економічних ефектів інтеграційних процесів.....	29
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ	36
2.1. Дослідження ефектів динамічного зростання зовнішньої торгівлі в контексті міжнародної інтеграції.....	36
2.2. Дослідження капітальних потоків у рамках інтеграційних об'єднань.....	43
2.3. Аналіз впливу економічної інтеграції на розвиток економік країн Східної Європи.....	50
РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ДО ЄС	58
3.1. Розвиток інтеграційних процесів у країнах Східної Європи: погляд у майбутнє.....	58
3.2. Курс на встановлення збалансованих відносин між окремими європейськими країнами	65
ВИСНОВКИ	72
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Інтеграція країн Східної Європи до Європейської спільноти може підтвердити сильний безпосередній вплив факторів євроінтеграції на процес формування громадянського суспільства в країнах регіону. Нинішнє розширення Європейського Союзу є безпрецедентним з точки зору членства країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ), які донедавна належали до постсоціалістичної соціально-політичної системи. У цьому контексті існують взаємовиключні погляди на наслідки європейського розширення. На думку європейських оптимістів, приєднання до ЦСЄ має надзвичайно позитивні наслідки як для старих, так і для нових держав-членів. Водночас європейці вважають, що рішення про розширення ЄС ухвалили політичні еліти і що необхідність відповідати критеріям членства в ЄС є процесом, який формує демократичне суспільство. штучність у країнах ЦСЄ.

Переваги європейської інтеграційної асоціації – це переваги процесу інтеграції, який розпочався на європейському континенті в другій половині 20 ст., в економічній сфері він зараз трансформувався в глибокий і політичний процес, об'єднаний на основі загальнодемократичних цивілізаційних цінностей. Європейський інтеграційний процес країн Східної Європи вимагає адаптації їхньої економічної політики до вимог та сучасних інституційних, соціальних та економічних параметрів Європейського Союзу на основі системних перетворень національної економіки. Це пристосування СЕЕС передбачає адаптацію його законодавчих, нормативних, соціально-економічних та інституційних компонентів до вимог ЄС. Вступ до Європейського Союзу автоматично передбачає високий рівень розвитку економічної, політичної та соціальної системи, а досягнення критеріїв вступу підносить країну-кандидата до вищих стандартів, оскільки євроінтеграційні процеси торкаються майже кожної сфери суспільного життя, а це тому без

якісної трансформації суспільства досягти критеріїв приналежності, розроблених лише на технічному рівні, практично неможливо.

Україна стала асоційованим членом ЄС у дуже складний період історії країни. У процесі протидії зовнішній агресії, подолання системної економічної кризи, зміцнення держави та подолання її наслідків надзвичайно важливо забезпечити максимально позитивний вплив євроінтеграції на розвиток української економіки. Європейський вибір фактично став фундаментом національної єдності на основі ідей глобальної національної модернізації. Забезпечення всім громадянам України конституційних прав є першочерговим і найсерйознішим завданням України як асоційованого члена ЄС.

Вітчизняні та зарубіжні вчені В. Копійка, Н. Антонюк, Н. Мусис, Д. Дайнен, О. Краєвська, Ю. В. В. Вардовський, П. Гаюдуки, П. Саблук, О. Шубравська, А. Філіпенко, Г. Черевко, В. Юрчишин та ін. досить ґрунтовно проаналізували проблеми європейської інтеграції країн ЦСЄ. Крім того, питанням ефективності євроінтеграційних процесів у різні періоди вітчизняні та зарубіжні вчені присвятили багато наукових досліджень. Водночас, враховуючи важливість даного питання, необхідно постійно науково аналізувати та осмислювати європейський вибір України як важливий чинник процесу системної трансформації економіки. Дискусійність і складність даного питання зумовили актуальність і вибір теми кваліфікаційної перевіркової роботи.

Мета і завдання дослідження. Метою кваліфікаційної роботи є всебічний аналіз наслідків поглиблення європейської інтеграції в країнах Східної Європи та оцінка їхнього впливу на економічний розвиток регіону. Для досягнення поставлених цілей в роботі визначено такі **завдання**:

- описати ключові етапи євроінтеграційного процесу та проаналізувати логічну послідовність подій, пов'язаних із ним;

- надати узагальнену оцінку співвідношення між вигодами та інструментами європейської інтеграції для країн Східної Європи;
- упорядкувати та класифікувати основні методологічні підходи до емпіричного аналізу впливу економічної інтеграції;
- дослідити теоретичні основи ефекту «локомотива» у сфері міжнародної торгівлі;
- проаналізувати специфіку руху капіталу в країнах, залучених до інтеграційних процесів;
- здійснити емпіричне дослідження впливу економічної інтеграції на економічний розвиток держав Східної Європи;
- визначити основні тенденції та перспективи подальшої еволюції інтеграційних процесів у регіоні Східної Європи;
- виявити та пояснити чинники напруженості у взаєминах між окремими країнами Східної Європи (зокрема Польщею й Угорщиною) та країнами «старої» Європи.

Об'єктом дослідження виступає вплив процесів європейської інтеграції на розвиток і економічну трансформацію країн Східної Європи.

Предметом дослідження є взаємозв'язок між євроінтеграційними процесами та економічним зростанням і трансформаційними змінами в державах Східної Європи.

Методологія дослідження. Теоретичною основою кваліфікаційної роботи слугують історико-логічний та системно-структурний підходи до аналізу цілісних економічних процесів і взаємозв'язків. Також використано індуктивний і дедуктивний методи, метод порівняльного аналізу, а також статистичні підходи. Емпіричне дослідження базується на застосуванні кореляційно-регресійного аналізу з метою оцінки впливу європейської інтеграції на економіку країн Східної Європи.

Інформаційна база дослідження включає офіційні документи та нормативно-правові акти Європейського Союзу, статистичні дані Євростату

й Державної служби статистики України, матеріали міністерств і відомств країн Східної Європи (зокрема Мінекономіки, Міністерства фінансів та Національного банку України), звіти міжнародних організацій, а також наукові публікації вітчизняних і зарубіжних дослідників.

Практичне значення дослідження полягає в можливості застосування отриманих результатів у діяльності громадських організацій країн Східної Європи та України, які займаються формуванням і реалізацією економічної політики.

Структура кваліфікаційної роботи та її обсяг. Структура визначених завдань та обґрунтування проблем, які є предметом даного дослідження, їх дискусійність та системність, зумовили загальну логіку й структуру кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновку та списку використаних джерел. Основний зміст роботи викладений на 79 сторінках, включаючи 6 таблиць та 12 рисунків. Список використаних джерел на 5 сторінках складається з 49 найменувань.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ НА ДЕРЖАВИ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

1.1. Розвиток і ключові етапи процесу європейської інтеграції

З огляду на європейські прагнення України, надзвичайно важливим є ґрунтовний аналіз основних етапів і логіки розвитку інтеграційних процесів у Європі. Теоретичне осмислення та історичний аналіз євроінтеграції сприяють формуванню уявлення як про сутність, так і про можливі формати майбутньої участі України в Європейському Союзі, одночасно розкриваючи роль окремих держав-членів і наднаціональних інституцій у цьому процесі.

Ідея об'єднання європейських країн у спільний політико-економічний простір має глибоке історичне коріння, що сягає ще часів Римської імперії. У подальшому подібні спроби здебільшого реалізовувалися силовим шляхом — зокрема за правління Карла Великого, Наполеона Бонапарта та лідерів нацистської Німеччини [1]. Концепцію єдності Європи розвивали й видатні мислителі — серед них Віктор Гюґо, Жан-Жак Руссо, Іммануїл Кант. Втім, лише після завершення Другої світової війни інтеграційні зусилля набули системного та мирного характеру, що й стало передумовою створення Європейського Союзу — найуспішнішої інтеграційної моделі в історії континенту.

Термін «інтегративність» увійшов до наукового обігу у 1920-х роках завдяки дослідженням Г. Кельзена, Д. Шиндлера та Р. Шмеда, які, у свою чергу, спиралися на ідеї Е. Дюркгейма. На думку А. Єрмолаєва, економічна інтеграція як явище з'явилася ще в середині XIX століття, проте як формалізований процес вона сформувалась лише у другій половині XX століття [2, с. 74]. У соціально-політичному контексті інтеграція розглядається як процес об'єднання людей або держав у єдину спільноту.

Поняття «європейська економічна інтеграція» вперше вжив американський координатор плану Маршалла П. Гофман, описуючи створення наднаціонального економічного об'єднання наприкінці 1940-х —

на початку 1950-х років [3, с. 79–84]. У той час відбувалася чітка диференціація терміна «інтеграція» від схожих понять. Найкраще вивчати інтеграційні процеси можна на прикладі діяльності Європейських співтовариств [4]. Зокрема, було визнано, що для створення наднаціональних органів управління необхідне втручання держави. Ці інституції одночасно сприяють поглибленню інтеграції та стримують надмірну централізацію влади на рівні громадянського суспільства.

У цьому контексті дискусії щодо політичної або економічної природи інтеграції трансформувалися у визначення її головних пріоритетів. Вивчення особливостей європейської інтеграції має вирішальне значення, особливо з огляду на те, що поняття «інтеграція» нині часто ототожнюється з самим ЄС, а його зміст змінюється відповідно до розвитку Союзу. Економічна наука вже накопичила значний масив знань із цього питання. Так, О.І. Тригуб, аналізуючи політику ЄС, виокремлює риси інтеграційних процесів, які є нетиповими для інших регіональних об'єднань [5, с. 150].

У сучасному розумінні європейська інтеграція постає як унікальний феномен ХХ століття. Такі політичні лідери, як Жан Моне, Конрад Аденауер та Поль-Анрі Спаак, вбачали в концепції «європеїзму» перспективну ідею, що потребує концентрації ресурсів, досвіду та політичної волі задля досягнення спільного добробуту [6, с. 212].

Після Другої світової війни поняття регіональної інтеграції стало синонімом європейського об'єднавчого процесу. На думку Ю.В. Палагнюка, регіональна інтеграція є наступним логічним етапом після досягнення зрілості національного розвитку [7, с. 77]. Теоретичні засади європейської інтеграції можна умовно поділити на політичні та економічні. Європейський Союз поєднує обидва ці виміри: економічна складова виявляється у формуванні єдиного ринку та Економічного і валютного союзу, а політична — у створенні спільної зовнішньої політики, безпеки та оборони. Відтак стає

очевидною потреба в інтеграції різних підходів для адекватного реагування на сучасні виклики європейської інтеграції.

Початковий етап становлення ЄС пов'язаний з діяльністю шести країн-засновниць — Франції, Німеччини, Італії, Бельгії, Нідерландів та Люксембургу, які підписали установчі договори щодо створення Європейського об'єднання вугілля та сталі (1951), Європейського економічного співтовариства та Євроатому (1957). Уже на етапі заснування було закладено принцип відкритості до розширення, що знайшов відображення у положеннях Римського договору, зокрема в сучасній статті 49 Договору про Європейський Союз [2]. Ця стаття передбачає можливість вступу до ЄС для будь-якої європейської держави, яка дотримується принципів демократії, прав людини та верховенства права. Рішення про вступ ухвалюється Радою ЄС за одностайної згоди всіх членів, після консультацій з Єврокомісією та за схвалення Європейського парламенту.

Приєм нових членів до Європейського Союзу відбувався в шість основних етапів, що наведено у таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

Еволюційні етапи розширення Європейського Союзу

Етап	Рік	Країни, що приєдналися	Коментар
Заснування ЄС (Європейська спільнота)	1957	Бельгія, Франція, Італія, Люксембург, Нідерланди, ФРН	Утворено Європейське економічне співтовариство (ЄЕС) за Римським договором
Перше розширення	1973	Велика Британія, Данія, Ірландія	Перше розширення ЄЕС
Друге розширення	1981	Греція	Зміцнення південного напрямку ЄС
Третє розширення	1986	Іспанія, Португалія	Поглиблення інтеграції Південної Європи
Четверте розширення	1995	Австрія, Фінляндія, Швеція	Після холодної війни, нейтральні країни приєднуються
П'яте розширення (найбільше)	2004	Естонія, Латвія, Литва, Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Мальта, Кіпр	Розширення на постсоціалістичні країни Центральної та Східної Європи
Шосте розширення	2007	Болгарія, Румунія	Продовження інтеграції Балкан

Етап	Рік	Країни, що приєдналися	Коментар
Сьоме розширення	2013	Хорватія	Найновіший член ЄС

Джерело: узагальнено автором за: [8]

П'яте розширення Європейського Союзу, що відбулося у 2004 році, стало найбільш масштабним за всю історію існування ЄС. До складу організації увійшли десять нових держав: дві островні — Мальта та Кіпр, а також вісім країн Центральної та Східної Європи — Польща, Чехія, Словаччина, Угорщина, Словенія, Литва, Латвія й Естонія. У результаті цього кроку кількість країн-членів зросла до 25. Наступне розширення відбулося у 2007 році, коли до ЄС приєдналися Болгарія та Румунія. Шоста хвиля розширення відбулася у 2013 році, коли повноправним членом Європейського Союзу стала Хорватія.

Як зазначає В.В. Копійка [9, с. 214], розширення ЄС мало відчутний вплив на основні макроекономічні показники Союзу. Зокрема, приєднання держав у 2004 та 2007 роках супроводжувалося зниженням середнього показника ВВП на душу населення. Так, після вступу десяти нових країн у 2004 році (Кіпр, Мальта, Естонія, Латвія, Литва, Словаччина, Чехія, Польща, Словенія, Угорщина), загальна чисельність населення ЄС досягла 456,5 млн осіб. Водночас середній ВВП на душу населення знизився з 21,5 тис. доларів США у 2003 році до 19,8 тис. доларів [10; 11].

Подальші етапи розширення у 2007 та 2013 роках, коли були прийняті Румунія, Болгарія та Хорватія, призвели до збільшення чисельності населення ЄС-28 до 504,3 млн осіб. При цьому рівень ВВП на душу населення в Болгарії та Румунії становив лише 33% від середнього показника по ЄС, у Польщі — 50%. Загалом, розширення на 12 нових країн забезпечило приріст території ЄС на 34%, населення — на 28%, тоді як загальний обсяг ВВП зріс лише на 4–5% [12]. Приєднання Хорватії у 2013 році офіційно завершило шосту хвилю розширення ЄС, що в науковій літературі часто описується формулою «10+2+1».

Упродовж 2004–2008 років номінальний ВВП Європейського Союзу демонстрував динамічне зростання, що було зумовлене, зокрема, зміцненням євро та зростанням вартості активів. За даними МВФ, у 1995 році номінальний ВВП країн-членів ЄС складав 6,3 трлн дол. США, у 2004 — 8,4 трлн, у 2007 — 12,4 трлн, у 2013 — 15,3 трлн, а у 2015 — вже 16,5 трлн дол. США [12].

За твердженням А.В. Єрмолаєва [2, с. 23], процес європейської інтеграції охоплює не лише економічну, а й політичну, правову, культурну та соціальну складові. Ю.С. Тиркус [13, с. 102] наголошує на тому, що інтеграція не є рівномірною: не всі держави-члени демонструють однакову зацікавленість та спроможність до глибшої інтеграції. Саме в цьому контексті виникла концепція «Європи на різних швидкостях» (Multi-Speed Europe), яка передбачає можливість диференційованої інтеграції — держави, які готові до більш тісного співробітництва, можуть просуватися вперед швидше за інших, за умови згоди всіх учасників процесу. Такий підхід, зокрема, проявляється у неоднорідній участі країн-членів у різних договорах та політиках Європейського Союзу (див. табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Участь країн ЄС у європейських договорах

Країна	Єврозона	ЄЕЗ	Шенген	Патенти	Символи Європи	AFSJ	Prüm	CSDP	CFR
Австрія	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Бельгія	+	+	+	+	+	+	+	+	+
Болгарія	с	+	с	+	+	с	+	+	+
Хорватія	с	о	с	о	о	+	о	+	+
Кіпр	+	+	с	+	+	+	о	+	+
Чехія	с	+	+	+	о	+	о	+	+
Данія	о	+	+	+	о	о	о	о	+
Франція	+	+	+	+	о	+	+	+	+
Італія	+	+	+	+	+	+	с	+	+
Іспанія	+	+	+	о	+	+	+	+	+
Швеція	с	+	+	+	о	+	с	+	+
Велика Британія	о	+	о	+	о	о	о	+	о

Джерело: побудовано автором за [14;9]

Слід зауважити, що процес ратифікації угод між Європейським Союзом та країнами-кандидатами є доволі тривалим і складним. Це пояснюється наявністю в таких угодах так званих «змішаних» положень, які потребують затвердження як з боку Європейського парламенту, так і національних парламентів держав-членів ЄС та країн-кандидатів. Додаткові труднощі спричиняють відмінності у підходах до визначення значущості таких угод. Наприклад, хоча угоди з державами Вишеградської групи були підписані ще 16 грудня 1991 року, остаточна ратифікація договорів із Польщею та Угорщиною завершилася лише в лютому 1994 року. Після розпаду Чехословаччини у січні 1993 року нові двосторонні угоди були укладені окремо з Чехією та Словаччиною в жовтні того ж року. Упродовж 1993 року аналогічні угоди були підписані з Болгарією, Румунією, Словенією та країнами Балтії [9].

Значним кроком у напрямі інституційного оформлення Європейського Союзу стало підписання Маастрихтського договору 11 грудня 1991 року. Цей документ започаткував нові напрями діяльності ЄС, зокрема:

- співпрацю у сфері юстиції та внутрішніх справ;
- формування спільної зовнішньої та безпекової політики;
- зміцнення економічного й соціального партнерства (без участі Великої Британії) [8].

Договір набрав чинності 1 листопада 1993 року та відкрив шлях до створення Економічного і валютного союзу (ЄВС), що передбачав введення єдиної валюти — євро, реалізацію спільної грошово-кредитної політики та створення Європейського центрального банку. Відтоді термін «Європейське співтовариство» офіційно було замінено на «Європейський Союз».

Серед основних цілей функціонування ЄС [15] виділяють:

- забезпечення сталого економічного зростання держав-членів через поглиблення інтеграції та створення ЄВС;

- захист прав і свобод громадян шляхом запровадження громадянства ЄС;
- підвищення ефективності функціонування інституцій Євросоюзу;
- зміцнення геополітичної позиції Європи шляхом формування єдиної зовнішньої політики;
- сприяння підвищенню добробуту населення;
- формування єдиного політичного, економічного та соціального простору.

На думку А. Фіалка [16], країни-члени ЄС поступово перейшли від координації окремих напрямів політики до реалізації єдиної спільної політики в низці галузей. З метою подальшого розвитку інтеграційних процесів у 1997 році була підписана Амстердамська угода, яка передбачала:

- забезпечення свободи пересування, працевлаштування та реалізації прав громадян ЄС;
- підвищення інституційної спроможності Союзу у світлі його подальшого розширення;
- посилення позицій ЄС на міжнародній арені.

Під час саміту Європейської ради в Люксембурзі (12–13 грудня 1997 року) було прийнято рішення про укладення угод про партнерство й співробітництво, які розширювали положення європейських угод та Копенгагенських критеріїв. Також були визначені ключові пріоритети та принципи співпраці з країнами-кандидатами для забезпечення відповідності критеріям членства [17].

У квітні 1998 року було розпочато процедуру так званого «скринінгу» — детального аналізу відповідності національного законодавства країн-кандидатів нормам права ЄС (*acquis communautaire*). Законодавчі акти було поділено на три умовні категорії:

- норми, які повністю відповідають законодавству ЄС;
- підзаконні акти, що потребують лише технічної адаптації;

- положення, які потребують узгодження в процесі переговорів про вступ.

Скринінг охопив 29 із 31 розділу *acquis communautaire* і стосувався усіх країн Центральної та Східної Європи — зокрема представників так званої Люксембурзької групи (Угорщина, Польща, Чехія, Словенія, Естонія) та Гельсінської групи (Латвія, Литва, Словаччина, Болгарія, Румунія).

У результаті Латвія, Литва, Естонія, Польща та Словенія стали членами ЄС у 2004 році, Болгарія та Румунія — у 2007 році. Інтеграційні процеси тривали, і в різні роки статус країни-кандидата або асоційованого члена отримали Туреччина, Хорватія, Македонія (2010), Боснія і Герцеговина (2008), Сербія (2009), Албанія (2010), Чорногорія, а також держави Східного партнерства — Грузія, Молдова й Україна (2014).

Останнє на сьогодні розширення ЄС відбулося 1 липня 2013 року, коли до складу Союзу приєдналася Хорватія. Згідно зі звітом Європейської комісії за березень 2013 року, країна виконала основні вимоги в галузях конкуренції, судочинства, дотримання прав людини та безпеки. На момент вступу Хорватія мала населення 4,4 млн осіб (0,87% від населення ЄС), а її ВВП становив 0,34% від загального показника ЄС. У 2011 році ВВП на душу населення досяг 61% середньоєвропейського рівня. Хорватія отримала доступ до фінансових механізмів ЄС — зокрема, до структурних і перехідних фондів (29 млн євро у 2013 році) та до Європейського фонду рибальства. Членство в ЄС принесло країні не лише економічні переваги, а й значні політичні здобутки.

У підсумку варто зазначити, що процес європейської інтеграції сприяв утвердженню ЄС як одного з трьох ключових економічних центрів світу поряд із США, Китаєм та Японією. На країни ЄС припадає понад чверть світової торгівлі, що навіть перевищує частку США. Європейський Союз є одним із провідних експортерів та імпортерів аграрної продукції та

сировини, а також підтримує дипломатичні відносини більш ніж із 130 державами світу.

1.2. Європейська інтеграція: перспективи та труднощі для країн Східної Європи

Прихильники поглиблення інтеграційних процесів наголошують на необхідності прискорення внутрішньої інтеграції в межах Європейського Союзу. На їхню думку, більш згуртований ЄС матиме змогу не лише ефективніше підтримувати новостворені демократії, але й виступати як об'єднувальний центр Європи. Як зазначив президент Європейської комісії Жак Делор: «Єдиний ринок, формування спільної зовнішньої політики, поступ у створенні економічного, валютного та політичного союзу — все це могло б надати нового імпульсу політичним і економічним реформам у решті європейських країн» [9, с. 142].

У 1989–1991 роках країни Центральної та Східної Європи здійснили докорінну трансформацію — соціалістичні державні моделі й законодавчі системи були майже повністю демонтовані. У результаті закладено основи демократичного врядування, політичного плюралізму та верховенства права. Реформування охопило державне управління, судову систему й правоохоронні органи. Західні держави активно підтримували демократичні трансформації, що визначально вплинуло на зміну зовнішньополітичного курсу цих країн.

Особливої уваги заслуговує «Географічний план Європи», укладений Статистичним відділом ООН, де Європа поділена на чотири основні регіони: Західну, Східну, Південну та Північну [18]. Водночас у межах цього документа Центрально-Східну Європу поділено на такі підрегіони:

- Східна Європа: Молдова, Болгарія, Польща, Білорусь, Росія, Румунія, Словаччина, Угорщина, Україна;
- Північна Європа: Латвія, Естонія, Литва;

- Південна Європа: Боснія і Герцеговина, Сербія, Албанія, Словенія, Північна Македонія, Хорватія, Чорногорія.

У преамбулі до «Європейської геосхеми» наголошується на умовності такої класифікації, яка базується на поєднанні історичних, демографічних, географічних і мовно-культурних характеристик [18]. Зокрема, регіон Східної Європи, за версією ООН, охоплює території, що межують з Азією, асоціюються з колишнім «Східним блоком» часів Холодної війни, та мають православну культурно-релігійну традицію.

Термін «Південно-Східна Європа» був уведений у науковий обіг у середині XIX століття австрійським вченим Йоганном Георгом фон Ганом [19]. Традиційно до цього регіону відносять такі країни: Албанія, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Греція, Північна Македонія, Хорватія, Чорногорія, Словенія, Сербія, Кіпр, Молдова, Румунія, Туреччина, Україна.

Характерними ознаками цього регіону є:

1. Схожість стабілізаційно-асоціативних угод (SAA) та спільні етапи підготовки до створення поглибленої та всеохопної зони вільної торгівлі (ПВЗВТ) та Угоди про асоціацію;

2. Послідовний стратегічний вибір на користь європейської інтеграції.

Щодо оцінки інтеграції країн Центральної та Східної Європи до ЄС, науковці [9; 20; 5; 21] зазначають, що, попри складність узагальнень, переваги значно переважають недоліки. Європейська інтеграція сприяла підвищенню рівня життя, утвердженню демократичних стандартів та прав людини. У зв'язку з цим для України вкрай важливо зберігати європейський курс як стратегічний зовнішньополітичний пріоритет.

Основні переваги європейської інтеграції, узагальнені за дослідженнями [20; 21; 5; 9], можна поділити на такі групи:

1. Економічні:

- стабілізація макроекономіки;

- зниження митних бар'єрів;
- розширення ринків збуту;
- зростання інвестиційної привабливості;
- доступ до технологій та інновацій;
- стандартизація виробництва;
- підтримка аграрного сектору;
- розвиток підприємництва.

2. Політичні:

- стабілізація політичних інститутів;
- гармонізація законодавчої бази;
- інтеграція у спільну систему безпеки;
- охорона державних кордонів;
- реалізація судових реформ.

3. Соціальні:

- модернізація систем охорони здоров'я, освіти та соціального захисту;
- забезпечення правових гарантій;
- свобода пересування громадян;
- покращення якості життя.

4. Культурні:

- розширення культурного обміну;
- доступ до інструментів інформаційного суспільства ЄС.

Основні ризики та недоліки інтеграції:

1. Економічні:

- втрата конкурентоспроможності окремих галузей;
- складнощі в адаптації до вимог ЄС;
- зростання цін;
- екологічні виклики.

2. Соціальні:

- загострення проблем міграції;
- демографічні втрати та "відтік мізків";
- посилення візового контролю.

3. Політичні:

- часткова втрата національного суверенітету;
- геополітичні ризики та конфлікти;
- вплив зовнішніх акторів;
- напруженість у відносинах з державами поза межами ЄС.

4. Культурні:

- ерозія національної ідентичності;
- духовно-моральна дезорієнтація;
- конфлікти ціннісних орієнтацій.

Інтеграційний процес відбувався на тлі змін як внутрішнього, так і зовнішнього характеру — політичних, економічних, соціокультурних.

Фінансова криза 2008 року особливо болісно вдарила по нових членах ЄС (NCM), що виявилось у скороченні інвестицій, зниженні попиту, спаді виробництва й зовнішньої торгівлі, зменшенні ліквідності [12]. Наслідками стали рецесія, девальвація національних валют і дефіцит поточного рахунку у країнах з плаваючим валютним курсом.

Є.О. Коваленко [23, с. 213] підкреслює, що ступінь відкритості національної економіки є визначальним для ефективності інтеграції у глобальну економіку, вибору валютного режиму та перспектив участі у валютному союзі.

Попри розбіжності в політиці ЄС щодо окремих регіональних груп (особливо на Балканах), середній рівень розвитку більшості з них нині є досить близьким — за винятком Греції, яка пережила найглибшу кризу у 2011 році, та України, яка зазнала значних економічних потрясінь у 2009 (внаслідок глобальної фінансової кризи) та 2015 роках (внаслідок анексії Криму та війни на Донбасі) (див. рис. 1.1).

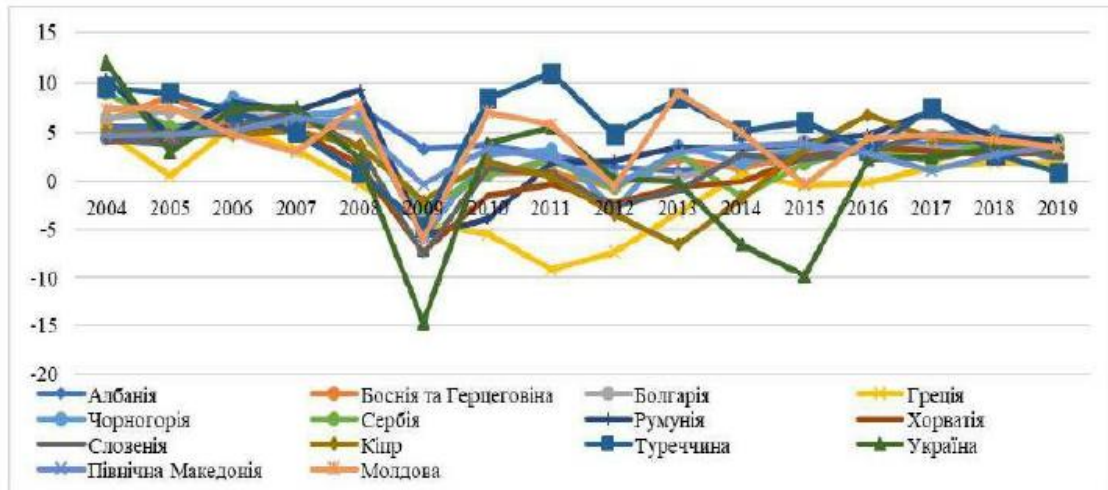

Рис. 1.1. Динаміка темпів зростання ВВП у державах Південної та Східної Європи у 2004-2019 рр. (у допандемійний період), %

Джерело: побудовано за [24; 25]

Оцінювання потенційних наслідків членства в Європейському Союзі може бути здійснене шляхом аналізу динаміки валового внутрішнього продукту на душу населення, скоригованого за паритетом купівельної спроможності (ПКС). Проведене дослідження свідчить, що найвищі значення цього показника демонструють Греція та Кіпр. Словенія посідає третє місце і водночас є лідером серед нових країн-членів ЄС. Наступні позиції в рейтингу займають Хорватія та Туреччина. Водночас варто зауважити, що в Туреччині після 2017 року спостерігається суттєве зниження ВВП на душу населення за ПКС (див. рис. 1.2).

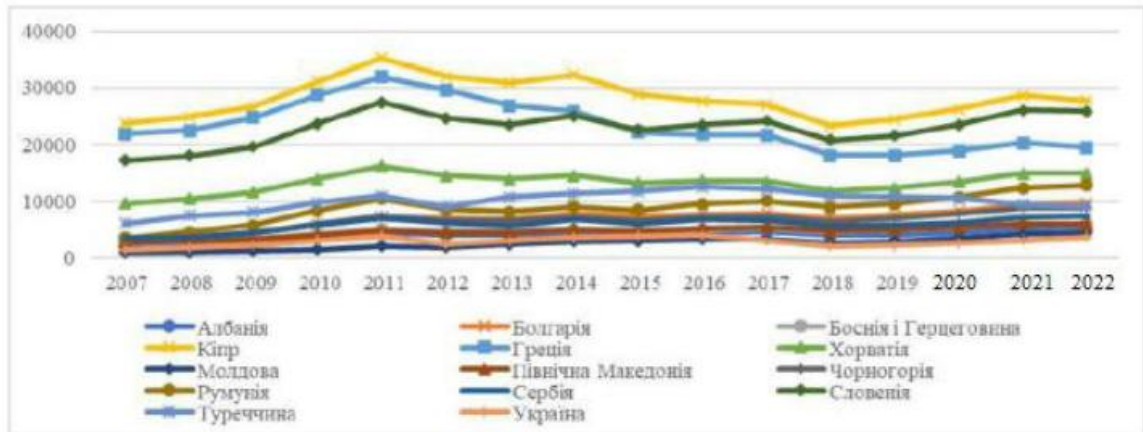

Рис. 1.2. Динаміка ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності у державах Південної та Східної Європи у 2007-2022 рр., %

Джерело: побудовано за [24; 25]

Після приєднання до Європейського Співтовариства Болгарія зафіксувала помірне зростання показника ВВП на душу населення, скоригованого за паритетом купівельної спроможності. Водночас у Румунії, попри вплив глобальної фінансової кризи та економічної рецесії, темпи економічного зростання після вступу до ЄС були значно вищими. У Хорватії позитивна динаміка ВВП на душу населення за ПКС почала простежуватися лише через рік після її інтеграції до Європейського Союзу.

Що стосується частки доданої вартості промисловості у ВВП, то найвищі значення цього показника спостерігалися в Румунії. Однак починаючи з 2010 року, цей індекс демонструє тенденцію до зниження. Найнижчі показники характерні для таких країн, як Греція, Кіпр і Чорногорія. Разом із тим після економічного відновлення у 2021 році Молдова зафіксувала зростання частки промислової доданої вартості у структурі валового внутрішнього продукту (див. рис. 1.3).

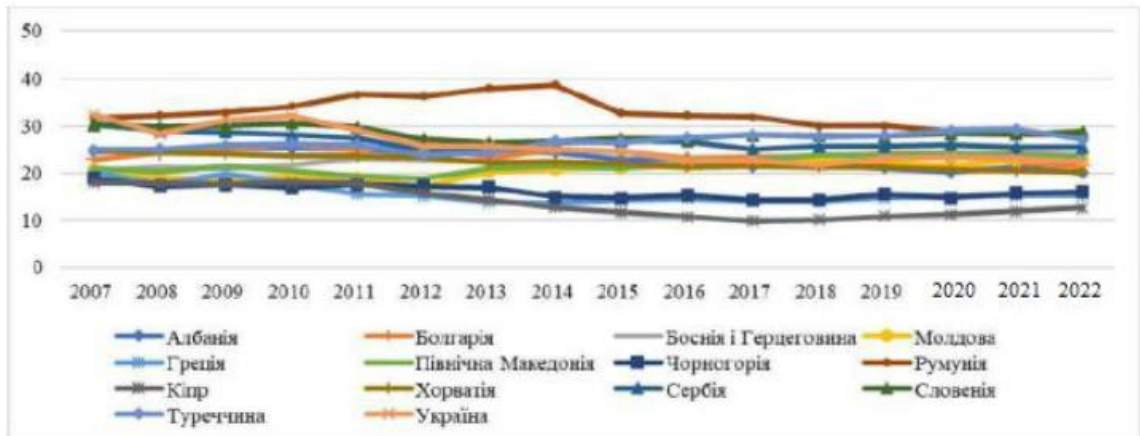

Рис. 1.3. Динаміка валової доданої вартості у промисловій сфері у державах Південної та Східної Європи у 2007-2022 рр., %

Джерело: побудовано за [24; 25]

У процесі аналізу розвитку сфери послуг у країнах Центральної та Східної Європи варто акцентувати увагу на позитивній динаміці, зафіксованій у Болгарії після її вступу до Європейського Союзу — зокрема, відбулося зростання частки послуг у структурі національної економіки (див. рис. 1.4). Найвищий рівень залученості сектора послуг у ВВП демонструють Кіпр і Греція, де відповідний показник варіюється в межах 60–70%, що істотно перевищує середні значення по регіону. Інші країни Центральної та Східної Європи також демонструють досить високі показники — на рівні 40–50%. Водночас найнижча частка послуг у ВВП спостерігається в Албанії. Щодо Хорватії та Словенії, то в цих державах після інтеграції до ЄС істотних змін у частці сектора послуг не відбулося.

Серед країн, які продемонстрували відчутне економічне зростання після вступу до ЄС, вирізняється Болгарія. У 2021 році, в умовах відносної макроекономічної стабільності, темпи зростання її ВВП становили 3,1%. Основними рушіями економічного піднесення виступали внутрішнє споживання, державні закупівлі, фінансова підтримка з боку інституцій ЄС, а також, меншою мірою, експорт. У 2018 році рівень безробіття в країні знизився до 5,2%, наблизившись до рівня повної зайнятості. Проте водночас

спостерігався дефіцит кваліфікованої робочої сили в окремих секторах, що спричинило стрімке зростання заробітної плати, темпи якого перевищували динаміку продуктивності праці. Це, у свою чергу, посилювало тиск на конкурентоспроможність національної економіки. Зростання заробітних плат призвело до посилення інфляційних процесів — у 2018 році рівень інфляції становив 2,8%, що ознаменувало завершення трирічного періоду дефляції, який тривав із 2015 до 2017 року [26]

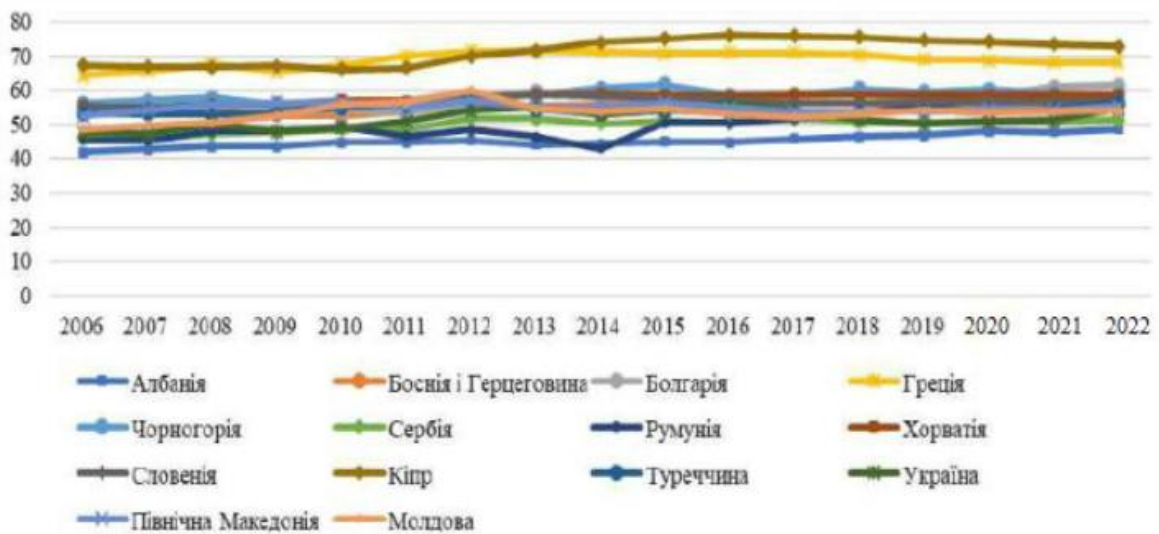

Рис. 1.4. Динаміка валової доданої вартості в сфері послуг в державках Південної та Східної Європи у 2006-2022 рр., %

Джерело: побудовано за [24; 25]

Після вступу Хорватії до Європейського Союзу у 2013 році спостерігалось підвищення стабільності національної економіки, що сприяло розширенню торговельних можливостей та зростанню інвестиційної привабливості країни. Незважаючи на поступовий характер доступу до фінансових ресурсів ЄС, очікується, що членство забезпечить Хорватії суттєві економічні вигоди у довгостроковій перспективі. Водночас уряд неодноразово підкреслював необхідність реалізації адміністративних та нормативно-правових реформ з метою зменшення бар'єрів для інвестицій, оптимізації державного управління, подолання бюрократичних перепон і

підвищення ефективності використання фондів ЄС. Проте темпи впровадження обіцяних змін залишаються повільними у низці сфер через спротив окремих зацікавлених груп [27].

Серед основних конкурентних переваг хорватської економіки вирізняються стабільність валютного курсу, низький рівень інфляції та сучасна інфраструктура. Найбільшу зацікавленість інвесторів традиційно викликають такі галузі, як туризм, банківська справа, фармацевтика та телекомунікації [27]. Уряд дотримується фіскальної дисципліни, зберігаючи бюджетний дефіцит у межах, рекомендованих ЄС. У січні 2019 року прем'єр-міністр Андрій Пленкович представив четвертий пакет економічних реформ, орієнтований, зокрема, на зниження адміністративного навантаження для стартапів та спрощення процедури започаткування бізнесу. Очікується, що ці заходи стимулюватимуть економічну активність. Поряд із цим уряд і надалі зосереджується на захисті зайнятості в державному секторі та в стратегічно важливих галузях.

Слід наголосити, що переваги процесу європейської інтеграції та поступового зближення країн Центральної та Східної Європи з ЄС мають багатовимірний характер — охоплюють економічні, соціальні, політичні та культурні аспекти. Водночас процес гармонізації національного законодавства з правовими нормами ЄС супроводжується певними витратами, які можуть мати різний вплив на рівні державного управління, бізнес-середовища та суспільства загалом (див. табл. 1.5).

Підсумовуючи результати проведеного аналізу, варто звернути увагу на рейтингові показники, що оцінюють рівень політичної стабільності, економічної свободи, соціального розвитку та якості державного управління у країнах регіону. Дані свідчать про покращення індексу політичної стабільності після вступу до ЄС або реалізації проєвропейських реформ у таких державах, як Болгарія, Кіпр, Хорватія, Румунія, а також у країнах-кандидатах — Сербії, Албанії та Північній Македонії. У той же час у Греції,

Молдові, Словенії, Туреччині та Україні зафіксовано негативну динаміку, що пояснюється переважно дією внутрішніх і зовнішніх викликів [28].

Крім того, позитивні зрушення спостерігаються за іншими ключовими індикаторами — рівнем людського розвитку, відкритістю економіки, індексом економічної свободи, інноваційністю та конкурентоспроможністю. Після початку реалізації євроінтеграційного курсу та адаптації національної політики до вимог ЄС, більшість країн регіону — зокрема Болгарія, Албанія, Північна Македонія, Сербія, Молдова, Словенія, Україна та Туреччина — демонструють поступове зростання ефективності державного управління [29].

Таблиця 1.5

Баланс витрат та вигод у процесі європейської інтеграції
для країн Східної та Центральної Європи

Рівень	Вигоди	Витрати
Соціальний	Захист прав споживачів за рахунок розкриття інформації	Захист та реалізація прав людей на свободу підприємництва.
Компанії	<ul style="list-style-type: none"> - Кращий захист прав власності через міжнародну співпрацю. - Нижчі середні капітальні витрати. - Доступ до ринків з більшою ліквідністю. - Уникнення шкоди через неповне розкриття інформації. - Переваги в переговорах за рахунок публічної інформації про клієнтів і постачальників. 	<ul style="list-style-type: none"> - Високі витрати на обов'язкове тестування та всі обов'язкові тестування. - Втрата конкуренто-спроможності, пов'язана з розкриттям конфіденційної інформації. - Високі одноразові витрати на впровадження МСФЗ, МСБО та дотримання їх впровадження.
Держава	<ul style="list-style-type: none"> - Підвищення довіри інвесторів до ринку ЦСЕ. - Підвищення конкуренто-спроможності. - Більш ефективний розподіл капіталу та зростання прямих іноземних інвестицій. - Доступ до дешевшого капіталу та більш ліквідних фінансових інструментів. - Глибша інтеграція в європейську економічну та соціальну систему. 	<ul style="list-style-type: none"> - Високі витрати на юридичну співпрацю в деяких міжнародних аспектах банкрутства. - Втрата конкурентоспроможності через зниження вимог до розкриття інформації в країнах-партнерах. - Високі адміністративні витрати на створення публічної відкритої системи реєстрації національних компаній і спеціалізовану підготовку судів у сфері інтелектуальної власності.

Джерело: побудовано автором

Таким чином, серед основних факторів ризику, що можуть стримувати економічний розвиток, уповільнювати темпи зростання та знижувати

інвестиційну привабливість країн регіону, слід виокремити високий рівень політичної корупції, зловживання державними ресурсами, низьку ефективність управління та слабкість судової системи. У більшості країн Балканського регіону, а також у Молдові, Греції, Україні та Туреччині корупція залишається однією з ключових структурних перешкод на шляху реалізації реформ та забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку.

1.3. Підходи до аналізу економічних ефектів інтеграційних процесів

У загальному вигляді теоретичні підходи до аналізу інтеграційних ефектів базуються на концептуальному поділі на статичні та динамічні ефекти [30, с. 57]. У сучасному глобалізованому економічному середовищі жодна країна не може забезпечити сталий розвиток без міжнародної співпраці, спільного захисту економічних інтересів, а також участі в політичних, економічних і геостратегічних об'єднаннях, що формуються на основі спільних цінностей та інтересів. Це зумовлює стрімке зростання кількості інтеграційних угруповань у світі, кількість яких уже перевищує 50, а відповідно — підвищує актуальність аналізу наслідків приєднання окремих країн до таких формувань.

Як зазначають В.Г. Новікова та І.С. Печенюк [31], однією з найпоширеніших теоретичних основ аналізу економічного впливу інтеграційних процесів залишається теорія митного союзу Дж. Вінера. Вона пояснює механізми впливу інтеграції на зовнішню торгівлю, взаємну торгівлю між країнами-членами та на перерозподіл ресурсів. У цьому контексті виокремлюють два ключові механізми впливу інтеграції на економіку:

1. Торговельно-розподільчі ефекти (ефекти переорієнтації торгівлі), які виникають у результаті скасування митних бар'єрів. Це призводить до здешевлення імпорту з країн-партнерів, що витісняє менш конкурентоспроможну внутрішню продукцію та імпорт із третіх країн.

2. Ефекти конкуренції та масштабів виробництва (ефекти створення торгівлі), що виникають унаслідок функціонування єдиного ринку. Вони сприяють зниженню витрат на виробництво, зростанню обсягів випуску та посиленню конкурентного середовища.

На думку А.П. Гірмана [22, с. 65], наслідки економічної інтеграції проявляються у коротко-, середньо- та довгостроковій перспективі. При цьому важливо враховувати внутрішній перерозподіл ресурсів відповідно до теорії порівняльних переваг. Статичні ефекти, як правило, фіксуються у перші роки після створення інтеграційного об'єднання, тоді як динамічні ефекти — зокрема пов'язані з ефектами масштабу, конкуренції, інвестицій — накопичуються поступово.

Очевидно, що характер впливу інтеграції суттєво залежить від таких чинників, як економічний потенціал країн, виробничі можливості та доступ до зовнішніх ринків. Статичні ефекти найчастіше оцінюють за допомогою двох критеріїв. По-перше, інтеграція стимулює зростання обсягів внутрішньої торгівлі між країнами-членами — це так званий ефект торговельної експансії (trade creation), коли споживачі переорієнтовуються з менш ефективного внутрішнього виробництва на імпорт дешевших і якісніших товарів із країн-партнерів. По-друге, захисні заходи щодо третіх країн можуть зумовити ефект витіснення (trade diversion), коли зростання внутрішньої торгівлі супроводжується зменшенням зовнішньої.

Динамічні ефекти інтеграції проявляються у таких формах [31]:

- зниження рівня монополізації через підвищення конкуренції та формування споживчого надлишку;
- структурні зміни у виробництві, спрямовані на підвищення ефективності;
- розширення обсягів виробництва внаслідок розширення ринку збуту;
- зростання інвестицій та пропозиції капіталу.

На нашу думку, аналіз наслідків інтеграції не варто обмежувати лише торговельними ефектами. Доцільно застосовувати комплексні підходи, зокрема Оксфордську модель глобального економічного прогнозування (Oxford Economic Forecasting, OEF), яка широко використовувалася для оцінювання впливу вступу країн Центральної та Східної Європи до ЄС. Ця модель враховує такі чинники:

- вплив на бізнес-активність (розширення чи скорочення підприємництва);
- ефекти внутрішнього ринку (зростання продуктивності, конкуренція — так званий ефект Каселла);
- витрати на адаптацію до стандартів ЄС та фінансування процесу розширення (трансферти, допомога);
- рух факторів виробництва (інвестиції, передача технологій, міграція, екологічна рента тощо).

OEF-модель дозволяє обраховувати інтеграційні ефекти як для країн-кандидатів, так і для наявних членів Європейського Союзу, що сприяє ухваленню стратегічно обґрунтованих рішень і прогнозуванню потенційних вигод і витрат. Сумарна дія вказаних ефектів подана у вигляді схеми на рисунку 1.6.

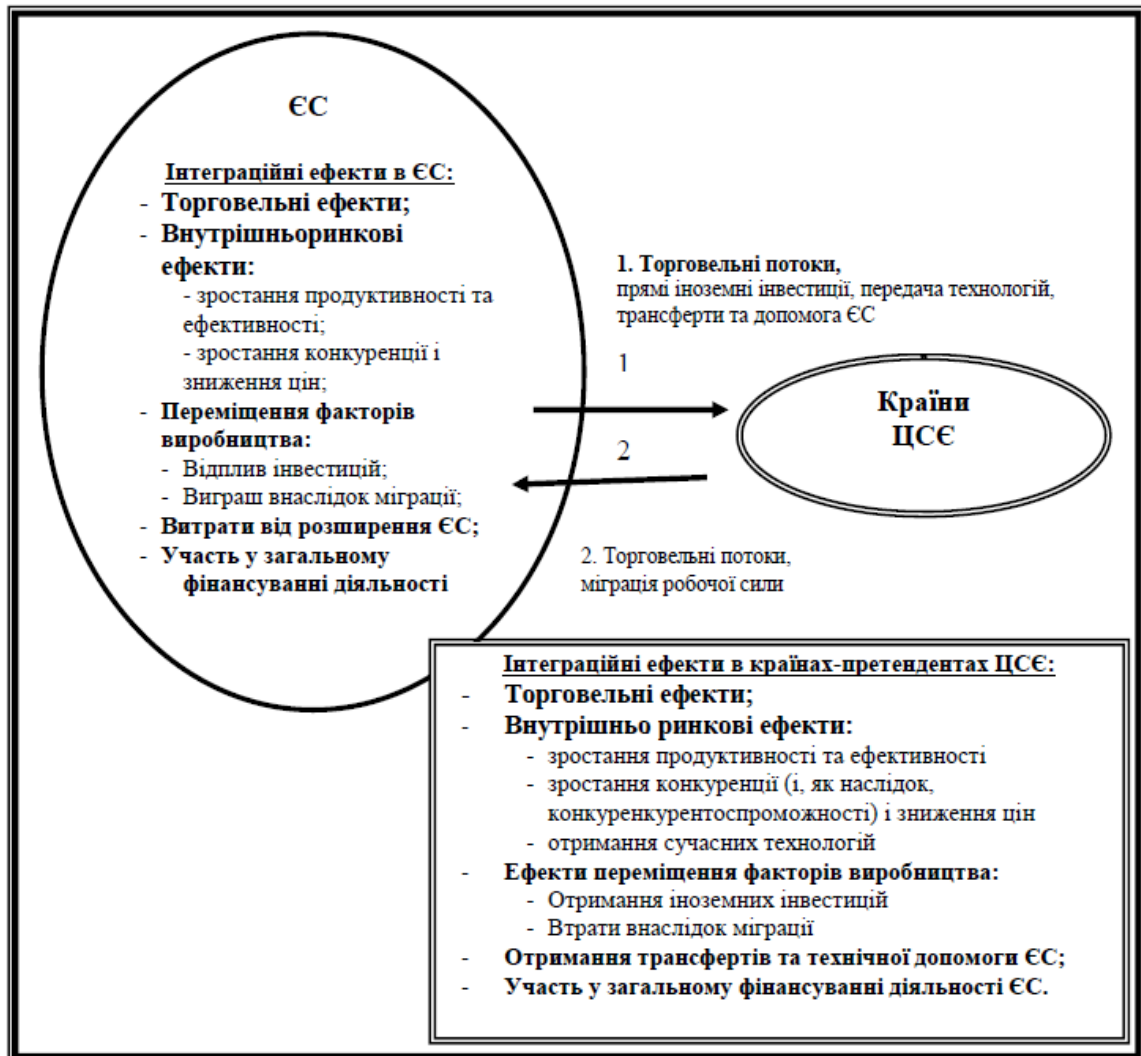

Рис. 1.6. Інтеграційні ефекти від розширення Євросоюзу для країн-претендентів з ЦСЄ

Джерело: побудовано за: [31;32;33]

У межах Оксфордської моделі країни Центральної та Східної Європи розглядаються як «малий» регіон, інтегрований до великого європейського ринку. Відповідно, очікуваний ефект для країн Європейського Союзу, за попередніми розрахунками, виявився майже вдесятеро вищим, ніж для країн Західної Європи [32].

На думку Л. Ямпольської [34, с. 204], для якісного аналізу впливу міжнародної інтеграції на конкурентне середовище доцільно застосовувати порівняльний підхід, що передбачає вивчення умов реалізації інтеграційних

ефектів у різних країнах. У цьому контексті ключовими аспектами виступають:

- Ефект економії на масштабі, який досягається за рахунок усунення адміністративних бар'єрів і розширення масштабів підприємницької діяльності;
- Конкурентний ефект, що виявляється внаслідок лібералізації торгівлі, підвищення ефективності розподілу ресурсів, гармонізації цін, покращення якості продукції, а також виходу з ринку неефективних підприємств. Цей ефект найбільш відчутний у високотехнологічних секторах, які:
 - мають конкурентні переваги на внутрішньому ринку;
 - зміцнюють експортний потенціал на світовому ринку.

Для оцінки зазначених ефектів використовуються такі показники [35, с. 28–29]:

- Коопераційний індекс — частка взаємної торгівлі проміжними товарами в загальному обсязі продукції;
- Індекс конкурентоспроможності — співвідношення експорту проміжних товарів до третіх країн із загальним обсягом виробництва;
- Індекс імпортозалежності — частка імпорту проміжних товарів із третіх країн у внутрішньому виробництві.

Слід зазначити, що результати, отримані на основі цих індексів, можуть відрізнятися від даних, які надає комплексна оцінка національної конкурентоспроможності, що враховує багатофакторний вплив інтеграції. У межах такого аналізу також використовуються матриці конкурентного позиціонування, які відображають динаміку та масштаби присутності країни на відповідних ринках.

Ефект витіснення торгівлі виникає внаслідок зниження трансакційних витрат і переорієнтації торговельних потоків із третіх країн на партнерів по інтеграційному об'єднанню. Це веде до витіснення менш ефективних

виробників із ринку та посилення торговельної активності в секторах, де країна має або формує порівняльні переваги. Водночас, у разі відсутності технологічного лідерства, надмірна орієнтація на імпорт промислової продукції може сповільнити процес модернізації національної економіки. У таких умовах особливого значення набуває розвиток внутрішньої торгівлі та кооперація у виробничих ланцюгах із країнами, які мають вищий рівень технологічного розвитку. Максимальна ефективність досягається через:

- ефект масштабу в умовах малих відкритих економік;
- ефект конкуренції з боку розвинених держав;
- ефект кооперації та обміну в рамках інтеграційної спільноти.

Особливої ролі набуває створення ланцюгів доданої вартості, які інтегрують національні підприємства до глобальних виробничих мереж, орієнтованих на спеціалізацію на окремих етапах виробничого процесу.

Ефект перерозподілу ресурсів проявляється у зміні порівняльних переваг, раціоналізації використання ресурсів, поглибленні спеціалізації та розширенні міжнародного поділу праці. Як зазначає Н.І. Черкас [36, с. 91], ключовими факторами цього ефекту є:

- підвищення мобільності ресурсів;
- зменшення втрат та ефективніше використання інвестицій;
- створення нових робочих місць;
- залучення прямих іноземних інвестицій;
- активне використання переваг країни-приймача.

У контексті трудових ресурсів основну вигоду отримує країна-експортер, яка завдяки грошовим переказам трудових мігрантів отримує додаткові валютні надходження.

Сукупний (синергетичний) ефект означає не лише кількісне зростання окремих показників, а й виникнення якісних змін, що формують нові порівняльні переваги. Цей ефект досягається лише за умови ефективної взаємодії країн як елементів цілісної інтеграційної системи.

Ефект узгодженої економічної політики проявляється через координацію зусиль держав з метою підвищення конкурентоспроможності. Його ключовими характеристиками є:

- ефективна міждержавна комунікація;
- синхронізація політичних рішень у часовому та просторовому вимірах;
- розробка національних стратегій, орієнтованих на цілі інтеграції.

Цей ефект відрізняється від синергетичного тим, що є результатом свідомого стратегічного планування, а не природного збігу обставин.

Показовим прикладом ефективного впливу європейської інтеграції на конкурентоспроможність є досвід Польщі після вступу до ЄС у 2004 році. Попри початкові побоювання щодо можливого погіршення соціально-економічної ситуації, реальні результати виявилися позитивними. Польща стала одним із головних бенефіціарів фінансової підтримки ЄС, досягла зростання ВВП, поліпшила структуру експорту, активізувала розвиток машинобудування, інформаційних технологій та освіти. Валовий внутрішній продукт на душу населення зріс із 50% до 87% від середнього рівня по ЄС у 2019 році.

Крім того, спростовано побоювання щодо ослаблення торговельних зв'язків зі східними партнерами: навпаки, Польща значно збільшила експорт до країн регіону, зокрема до України.

У підсумку можна зробити висновок, що в умовах сучасної економіки жодна країна не може забезпечити ефективний розвиток без активної участі в інтеграційних процесах, що передбачають поєднання політичних, економічних і геополітичних інтересів. Тому методологія аналізу ефектів інтеграції набуває особливого значення як у наукових дослідженнях, так і в процесі формування стратегічної політики держав.

РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНИХ НАСЛІДКІВ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ДЛЯ КРАЇН СХІДНОЇ ЄВРОПИ

2.1. Дослідження ефектів динамічного зростання зовнішньої торгівлі в контексті міжнародної інтеграції

Інтеграційні процеси стали рушієм значного економічного зростання, яке, у свою чергу, сприяло розширенню експортного сектора та активній участі країн Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) в міжнародній торгівлі в рамках Європейського Союзу. Досвід євроінтеграції цих держав підтверджує тісний взаємозв'язок між розширенням зовнішньоторговельної діяльності, що виникає завдяки поглибленню інтеграційних зв'язків, та загальним економічним піднесенням. Зростання зовнішньоекономічної активності сприяє збільшенню ВВП і доходів на душу населення, що підтверджується різними макроекономічними показниками.

Завдяки використанню багатofакторних економетричних моделей, українські та західні економісти змогли ґрунтовно проаналізувати, як зовнішня торгівля впливає на економічний розвиток. Серед українських дослідників варто виокремити роботу В.О. Шевчука [37].

Вагомий внесок у це питання зробили експерти МВФ В. Арора та А. Вамвакідіс, які довели, що довгострокове економічне зростання значною мірою залежить від динаміки економік торгових партнерів [38]. Їхні висновки показали: чим вищі доходи і темпи зростання у партнерських країнах, тим більший позитивний вплив це має на національну економіку. Зокрема:

- країни, що розвиваються, отримують переваги від торгівлі з розвиненими економіками;
- розвинені держави також виграють від торгівлі з динамічними економіками, що зростають.

На основі панельного аналізу даних за 1960–1999 роки для 101 країни автори встановили, що підвищення ВВП у країнах-партнерах на 1%

спричиняє зростання національного ВВП на 0,8% [38]. У дослідженні було застосовано панельну регресійну модель з фіксованими ефектами, яка враховувала такі чинники, як відкритість торгівлі, інфляція, рівень освіти, інвестиції, демографічні особливості, а також економічні показники країн-партнерів.

Результати свідчать про те, що найбільший вплив має саме економічна динаміка зовнішнього середовища: її ефект коливається від 0,6% у 1960-х роках до 0,84% у 1980–1990-х. Вплив інших факторів, таких як відкритість торгівлі чи людський капітал, був відносно невеликим (0,01–0,03%), у той час як внутрішні інвестиції демонстрували стабільно позитивний ефект (0,16–0,17%) [38].

Інше дослідження, здійснене Е. Бергом і А. Крюгером, засвідчило, що впродовж 1978–1998 років частка найбіднішого населення, яке жило на менш ніж \$2 на день, скоротилася з 38% до 19% [39]. Зменшення абсолютної кількості бідних із 1,4 млрд до 1 млрд осіб було пов'язано з активізацією міжнародної торгівлі. Хоча вчені прагнули оцінити вплив торговельної відкритості на економічне зростання і розподіл доходів, вони підкреслили складність відокремлення цього ефекту від впливу інституційного середовища [39].

У 2003 році Д. Долар та А. Крей запропонували нову методику аналізу, зосереджену на внутрішньодержавних змінах, пов'язаних із торгівлею та зростанням [10]. Вони виявили статистично значущий зв'язок: якщо частка зовнішньої торгівлі у ВВП зростає з 20% до 40%, це призводить до зростання ВВП на душу населення приблизно на 10% протягом десяти років. Висновки були підтверджені з урахуванням таких контрольних змінних, як державні витрати, інфляція та оборотність [10].

Для перевірки наведених теоретичних положень доцільно звернутися до аналізу економічних показників країн ЦСЄ за період 1990–2020 років. Попри численні політичні, правові та соціальні виклики, ці держави досягли

значного прогресу: їхні економіки й суспільства істотно наблизилися до стандартів Західної та Північної Європи. Хоча трансформаційні процеси супроводжувалися соціальними витратами (зокрема, масовою еміграцією та недостатнім рівнем соціального захисту), загалом результати свідчать про здатність країн регіону побудувати сучасну економіку та конкурентоспроможне суспільство впродовж тридцяти років (рис. 2.1).

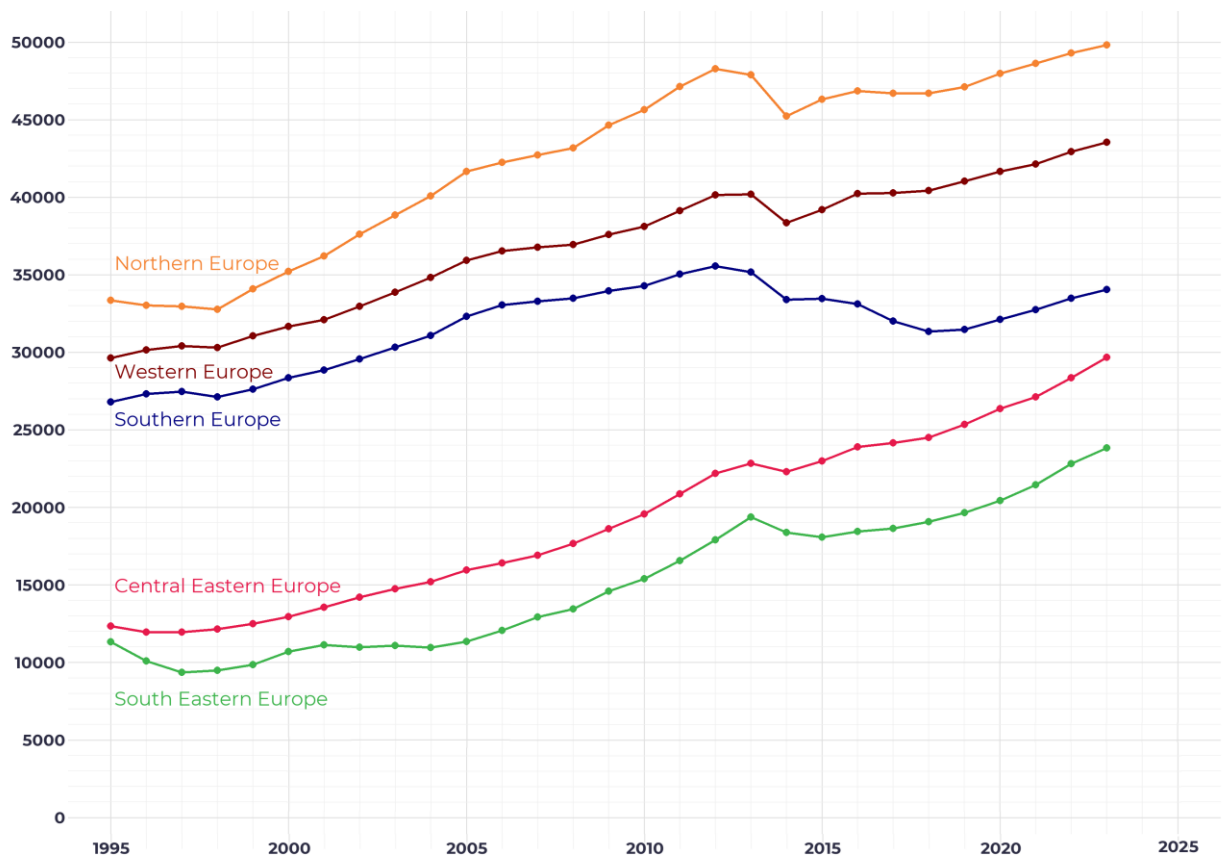

Рис. 2.1. Динаміка ВВП на душу населення (з врахуванням ПКС у цінах 2011 р.) у країнах Європи у 1990-2023 рр., дол. США

Джерело: [40]

Для оцінки економічної динаміки країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) доцільно проаналізувати зміну ВВП на душу населення з урахуванням паритету купівельної спроможності (ПКС) за цінами 2011 року. Порівняння цього показника для 12 країн ЦСЄ з аналогічними даними по Греції —

державі-члену ЄС — свідчить про значні трансформації. Якщо у 1989 році рівень ВВП на душу населення в Греції значно перевищував відповідні показники країн ЦСЄ, то згодом ситуація істотно змінилася: вісім із дванадцяти країн регіону перевершили Грецію за цим показником, а Румунія, Хорватія та Болгарія майже досягли її рівня, суттєво скоротивши розрив.

Хоча протягом останніх трьох десятиліть Греція не демонструвала сталого економічного зростання, вона не була єдиною точкою орієнтиру для країн ЦСЄ у прагненні до підвищення рівня добробуту. Останніми роками темпи економічного розвитку в регіоні перевищували показники багатьох розвинених країн. Зокрема, у 2021 році темпи зростання ВВП у США становили 5,67%, у Великій Британії — 7,44%, у Німеччині — 2,63%, тоді як середній показник для країн Східної Європи сягнув 5,96% (рис. 2.2), що свідчить про потужне економічне відновлення після пандемічної кризи COVID-19.

У 2022 році країни ЦСЄ також демонстрували високі темпи зростання, однак у подальшому очікується поступове повернення до рівнів, характерних для докризового періоду, з притаманними для нього темпами економічного зростання [40].

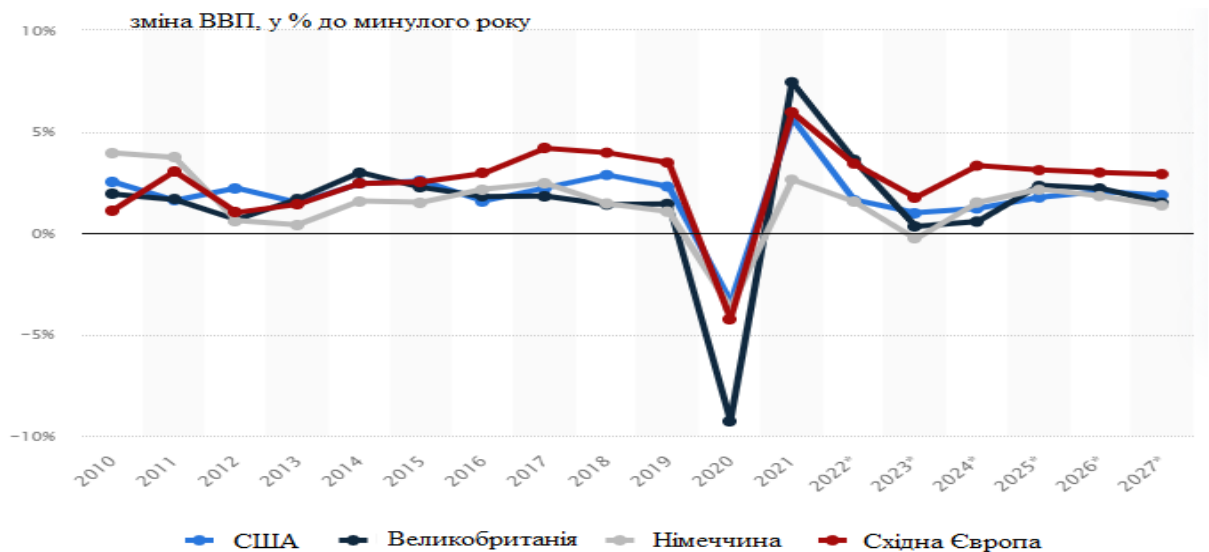

Рис. 2.2. Динаміка та прогноз ВВП у країнах ЦСЄ та високорозвинутих країнах у 2010-2027 рр. (* – дані за 2023-2027 рр. прогнозні), у %
Джерело: [40]

Одним із ключових чинників економічного зростання країн Центральної та Східної Європи (ЦСЕ) є приплив прямих іноземних інвестицій, які здебільшого спрямовуються до галузей, орієнтованих на експорт. Такі інвестиції відіграють важливу роль у структурній перебудові економік регіону та поглибленні їх інтеграції в глобальні виробничі ланцюги. У результаті економіки країн ЦСЕ характеризуються високою часткою експорту у валовому внутрішньому продукті, що свідчить про їхню сильну експортну орієнтацію. Ба більше, показники розвитку експорту в багатьох країнах регіону перевищують аналогічні індекси у державах Північної та Західної Європи (рис. 2.3).

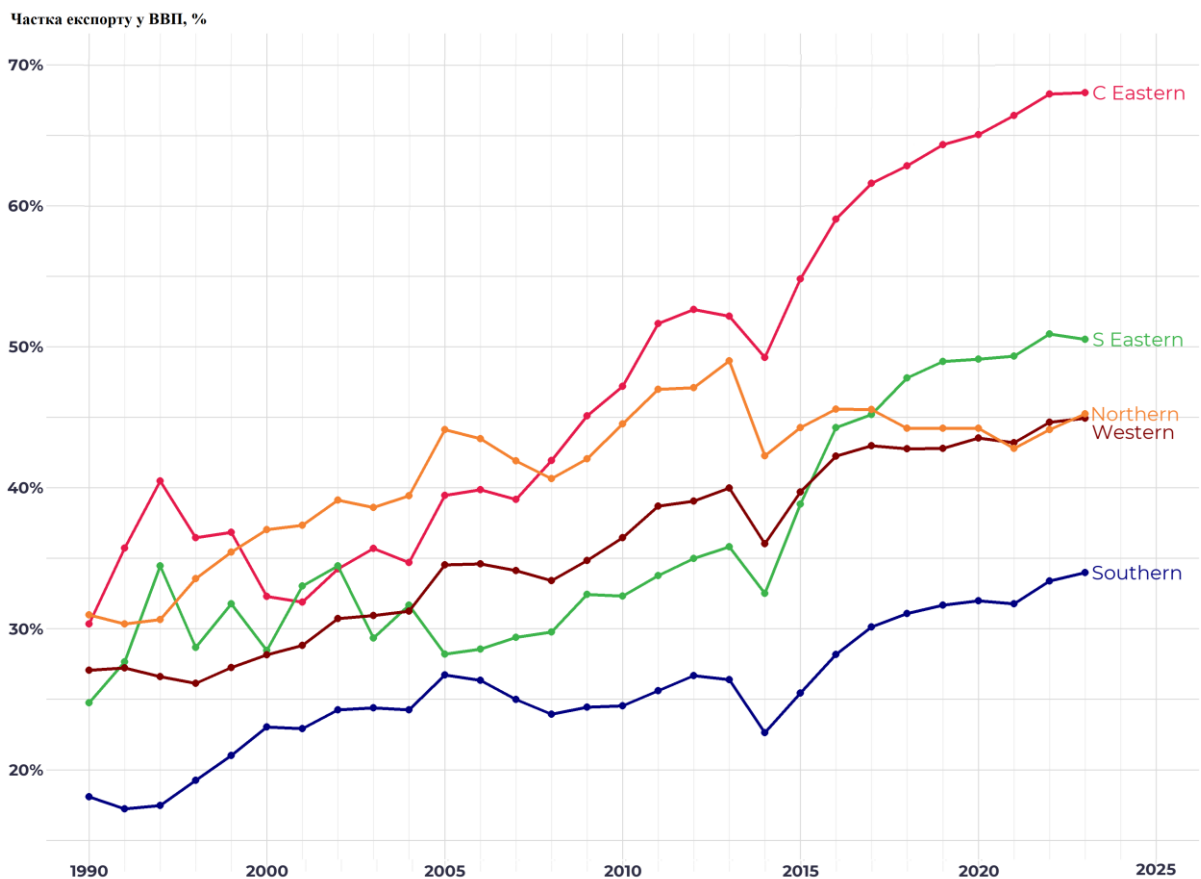

Рис. 2.3. Динаміка питомої ваги експорту у ВВП у країнах Європи у 1990-2020 рр.

Джерело: [40]

Нові держави-члени (НДЧ) Європейського Союзу демонструють вищий рівень відкритості до міжнародної торгівлі товарами та послугами порівняно із середнім показником по ЄС-28, хоча відкритість у сфері послуг дещо поступається. Яскравим свідченням глибокої інтеграції у торгівлю є той факт, що понад 70% зовнішньоторговельного обігу НДЧ припадає на країни ЄС-28, зокрема на держави єврозони. Це вказує на значний рівень включення НДЧ до внутрішнього ринку ЄС. Серед найбільших торговельних партнерів країн єврозони (EZ-16) виділяються чотири країни ЦСЄ — Чехія, Польща, Румунія та Угорщина. Частка їх експорту до EZ-16 зросла з 8,3% у 1999 році до 12,6% у 2009 році [33], що свідчить про зростання рівня торговельної інтеграції.

Малі відкриті економіки НДЧ ефективно інтегровані як між собою, так і з іншими європейськими країнами. Багато досліджень присвячено аналізу рівня синхронізації економічного розвитку між НДЧ та країнами єврозони, що значною мірою пояснюється зростанням обсягів взаємної торгівлі. Основний висновок цих праць полягає в тому, що рівень торговельної та циклічної синхронізації суттєво варіюється між окремими країнами [41-44] і часто залежить від характеру макроекономічних шоків [45-46]. Окремі дослідження вказують на високий рівень подібності економічних циклів НДЧ та країн єврозони, зокрема у Польщі, Угорщині та Словенії, де спостерігаються тісні кореляції ділової активності [47]. У деяких випадках ця подібність наближається до рівня синхронізації, характерного для основних країн Європейського валютного союзу.

Таким чином, європейська економічна інтеграція охоплює значно ширший спектр явищ, ніж проста макроекономічна конвергенція. Вона передбачає поступове включення національних економік у загальноєвропейську виробничу систему шляхом кооперації, спеціалізації та взаємного доповнення галузей. Схожість економічних циклів є лише одним із вимірів цього процесу; водночас національні конкурентні переваги

залишаються актуальними. Отже, європейська інтеграція — це не лише питання запровадження єдиної валюти, а й глибоке взаємопроникнення економічних секторів у межах спільної структурної моделі ЄС.

Для виконання Маастрихтських критеріїв країнам ЦСЄ необхідно впроваджувати масштабні структурні перетворення. Зокрема, обмеження бюджетного дефіциту до рівня не більше ніж 3% ВВП вимагає переходу до самофінансованої пенсійної системи. Водночас досягнення стабільності валютного курсу потребує узгодження темпів зростання реальної заробітної плати з динамікою продуктивності праці. Заходи для досягнення номінальної конвергенції повинні поєднуватися з державною підтримкою реального сектору економіки, що забезпечить поступову реальну конвергенцію.

У випадку України реалізація фіскальної та монетарної політики в умовах війни й затяжної кризи відбувається нерівномірно та фрагментарно. Стан макроекономічної стабільності істотно відрізняється залежно від різних чинників, таких як початковий рівень внутрішнього попиту, структура зовнішньої торгівлі, роль окремих секторів у створенні валової доданої вартості, обсяг зовнішнього боргу тощо.

Отже, рівень економічної інтеграції визначається не лише участю в євросоні, а й рівнем розвитку виробничо-торговельних структур та глибиною економічної взаємодії. Незважаючи на значні досягнення НДЧ у сфері номінальної конвергенції з країнами євросоні, реальна конвергенція все ще залишається нерівномірною. Хоча рівень торговельної інтеграції є високим, структурне зближення — наприклад, за показниками структури валової доданої вартості — просувається повільніше, що може обмежувати темпи реального зближення. Окремі країни демонструють помітніше зростання синхронізації з економічним циклом євросоні, ніж інші. Для забезпечення повноцінної конвергенції необхідна гнучка макроекономічна політика, адаптована до специфічних умов кожної держави.

2.2. Дослідження капітальних потоків у рамках інтеграційних об'єднань

Досвід провідних інтеграційних об'єднань підтверджує, що послідовне просування інтеграційних процесів створює сприятливі умови як для національного, так і для транснаціонального бізнесу. Одним із важливих наслідків є підвищення інвестиційної привабливості завдяки розв'язанню питань, пов'язаних із впровадженням внутрішніх регуляторних механізмів, гарантіями захисту інвесторів від націоналізації, а також забезпеченням стабільного та безпечного середовища для торгівлі й послуг відповідно до норм міжнародного права. Відновлення міжнародної торгівлі сприяло зростанню обсягів інвестицій та розширенню споживчих ринків, що, у свою чергу, активізувало модернізацію виробничих систем. Інтеграція також відкриває можливості для реалізації трьох основних переваг ПІІ: залучення фінансових ресурсів, інтернаціоналізація виробництва та розширення діяльності через придбання активів.

У межах неокласичної теорії вважається, що наявність тарифних бар'єрів у інтеграційних союзах може стимулювати прямі іноземні інвестиції з метою заміщення імпорту. Водночас поступове зниження митних ставок у таких об'єднаннях зазвичай призводить до скорочення обсягів ПІІ між країнами-членами або навіть повернення капіталу в країну походження. Водночас, як зазначав К. Кіндлбергер [48], зростання внутрішньорегіональної торгівлі може стати стимулом для збільшення ПІІ в межах регіону за рахунок трансформації виробничих структур, хоча така динаміка й створює нові виклики для інвестиційної політики.

Іноземні інвестиційні потоки з-за меж інтеграційної зони також можуть активізуватись під впливом певних факторів. Наприклад, регіональна інтеграція може посилити загальний рівень протекціонізму або викликати побоювання щодо майбутніх регуляторних змін, що спонукає компанії інвестувати завчасно. Інтегрований ринок, який об'єднує кілька

національних економік, може забезпечити масштаб, достатній для компенсації витрат на створення та підтримку іноземних представництв. Як зауважив Кіндлбергер, інвестиції можуть виступати як стратегічна реакція компаній на втрату ринків збуту внаслідок того, що споживачі переорієнтовуються на постачальників з інтегрованого регіону.

Отже, регіональна інтеграція стимулює перегляд інвестиційних стратегій транснаціональних корпорацій, сприяючи активному розміщенню капіталу у філіях на території країн-членів. Це зумовлює зростання ПІІ завдяки доступу до нових сегментів ринку, розвитку перспективних галузей та удосконаленню інвестиційної політики. Такий ефект забезпечується не лише завдяки відкритості ринку та лібералізації торгівлі, але й завдяки узгодженню політичних і правових умов у межах інтеграційного простору — включаючи механізми захисту інвесторів, підтримку капіталовкладень та реалізацію спільних інвестиційних ініціатив.

У 2022 році світовий обсяг ПІІ до розвинених країн збільшився на 5%, з 761 млрд дол. США у 2021 році до 800 млрд дол. США, незважаючи на складну геополітичну ситуацію, пов'язану з наслідками Brexit, війною в Україні та загостренням макроекономічних ризиків [57]. Потоки ПІІ до Європи зросли на 18% і сягнули 429 млрд дол. США, що дозволило частково компенсувати втрати, зазнані з 2020 року. Однак цей показник досі становить лише половину від рекордного рівня 2007 року. У 2022 році позитивна динаміка ПІІ спостерігалася в 11 із 31 європейської країни, тоді як у деяких провідних економіках зафіксовано скорочення інвестиційних потоків. Важливу роль у цьому відіграла репатріація прибутків американськими транснаціональними компаніями внаслідок податкових змін. Зокрема, обсяг ПІІ в Ірландії зріс із 28 до 78 млрд дол. США, тоді як у Швейцарії знизився з 53 до 22 млрд дол. США. Значущою подією стало придбання японською компанією Takeda фармацевтичної фірми Shire з Ірландії на суму 60 млрд дол. США [49].

Згідно зі звітом Global FDI за 2023 рік, після пандемії COVID-19 ПІІ до Європи у 2022 році зросли на 18% [40]. Кількість нових інвестиційних проєктів збільшилась на 17,9% і перевищила докризовий рівень. Із 7927 зафіксованих проєктів 78% були реалізовані в Західній Європі, а 22% — у країнах Центральної та Східної Європи та СНД. Західноєвропейські держави зберегли лідерство у залученні інвестицій, контролюючи понад 75% нових проєктів.

Починаючи з 2013 року, приплив ПІІ в країни ЄС поступово відновлювався після фінансової кризи, хоча інвестиційна активність залишалась нестабільною через тривалу невизначеність. У 2013–2016 роках спостерігалися нерівномірні коливання капіталу. У 2017 році зафіксовано друге поспіль зниження ПІІ, а в 2018 році показники стали негативними, що свідчило про чистий відтік інвестицій. У 2020 році ПІІ знову набули позитивного значення, а в 2021 році спостерігалася вперше розбіжність: вхідні інвестиції зросли, а вихідні зменшилися. Європейський Союз став нетто-отримувачем ПІІ, отримавши чистий приплив капіталу в розмірі 196 млрд євро. У 2022 році обсяг ПІІ до країн ЄС становив 2,5% від ВВП.

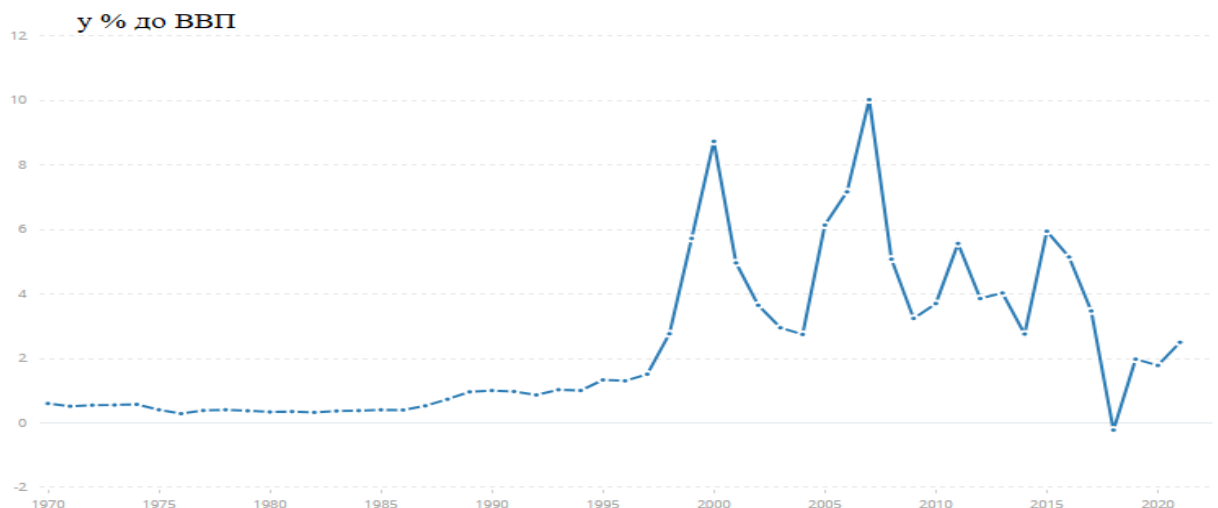

Рис. 2.4. Динаміка вхідних ПІІ до країн Євросоюзу у 1970-2022 рр., у % до ВВП

Джерело: [40]

Географічна структура вихідних прямих іноземних інвестицій (ПІ) з Європейського Союзу демонструє зосередження капіталовкладень у таких напрямках, як США, Велика Британія, Об'єднані Арабські Емірати, а також у низці офшорних юрисдикцій.

У 2022 році основними напрямками для інвестицій з ЄС стали Сполучені Штати Америки (265,7 млрд євро), Велика Британія (110,3 млрд євро) та Об'єднані Арабські Емірати (51,5 млрд євро). До списку найбільших реципієнтів також увійшли Сінгапур і Барбадос — ключові офшорні фінансові центри, а також Японія. Саме ці країни змогли перевищити рубіж у 10 млрд євро інвестицій, отриманих з ЄС упродовж зазначеного року.

Серед країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) лідером за обсягами залучених ПІ у 2022 році стала Чорногорія — інвестиції сягнули близько 110% від її валового внутрішнього продукту. Друге місце посіла Естонія, де ПІ перевищили 100% ВВП, а третє — Сербія з показником близько 90% ВВП. Болгарія та Чехія також відзначилися високим рівнем залучених інвестицій — у межах 70–80% ВВП. У восьми інших країнах регіону частка ПІ коливалася в межах 50–60% ВВП. Найнижчі показники зафіксовано в Боснії і Герцеговині, Румунії, Польщі та Словенії, де рівень інвестицій не перевищував 40% від ВВП (рис. 2.5).

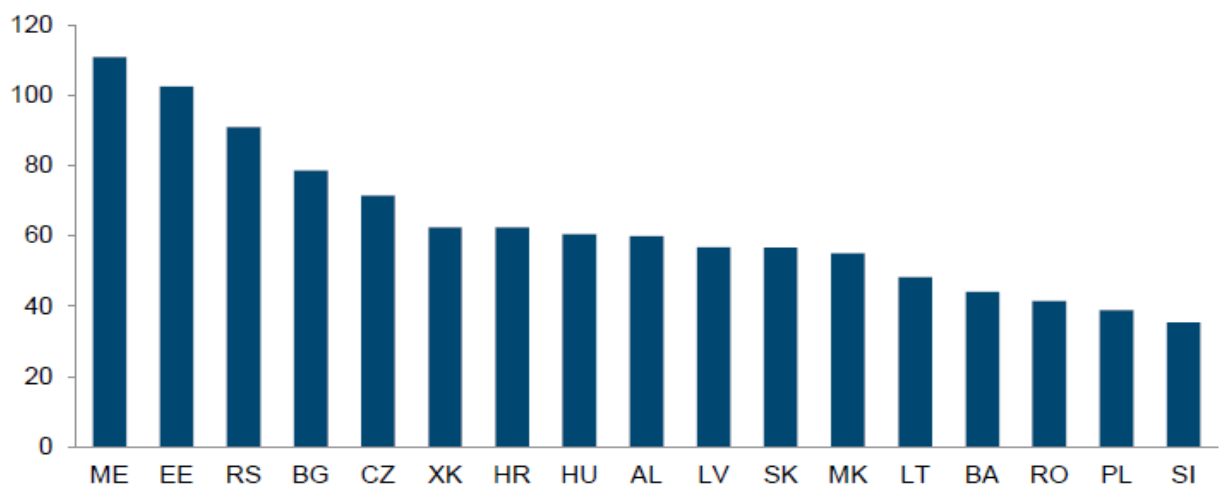

Рис. 2.5. Залучені прямі іноземні інвестиції в країни ЦСЄ станом на 2022 р., накопичення у % від ВВП

Джерело: [40]

Варто зауважити, що у більш економічно розвинених країнах ЦСЄ, як правило, спостерігається нижча частка ПІІ у структурі ВВП. Це пояснюється тим, що загальний обсяг валового внутрішнього продукту в таких державах є більшим, що відносно знижує вагу інвестицій у його структурі

З метою оцінки інвестиційної привабливості країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) було проведено кластерний аналіз, до якого увійшли 14 країн регіону: Болгарія, Боснія і Герцеговина, Албанія, Чорногорія, Греція, Хорватія, Північна Македонія, Сербія, Румунія, Туреччина, Словенія, Молдова, Кіпр і Україна. Дослідження базувалося на 19 ключових показниках [50], серед яких:

X1 – темпи зростання ВВП, %

X2 – валова додана вартість у промисловості, %

X3 – рівень залучення ПІІ (чистий приплив, % до ВВП)

X4 – частка аграрного сектору у створенні доданої вартості (% ВВП)

X5 – додана вартість у сфері послуг (% ВВП)

X6 – приріст населення, %

X7 – рівень офіційного безробіття

X8 – витрати на наукові дослідження і розробки (% ВВП)

X9 – доходи від міжнародного туризму (% ВВП)

X10 – індекс політичної стабільності (від -2,5 до 2,5)

X11 – рівень тіньової економіки (% ВВП)

X12 – індекс конкурентоспроможності (0–100)

X13 – індекс ефективності державного управління (від -2,5 до 2,5)

X14 – індекс свободи від корупції (0–100)

X15 – індекс сприйняття корупції (100 – найменше корупції)

X16 – індекс глобалізації (0–100)

X17 – індекс економічної свободи (0–100)

X18 – індекс людського розвитку (0–1)

X19 – індекс інноваційного розвитку (0–100)

Було використано дані за 2022 рік, оскільки цей період вважається порівняно стабільним і не був суттєво порушений пандемічними потрясіннями. Кластерний аналіз проводився у два етапи.

На першому етапі здійснювалась оцінка однорідності країн за допомогою методу Уорда в поєднанні з евклідовою відстанню. Побудова дендрограми дозволила виокремити групи країн, найбільш близькі до стандартів єврозони з погляду інвестиційної привабливості.

Другий етап передбачав уточнення кількості кластерів та подальший розподіл країн за допомогою методу k-середніх. Це дозволило ідентифікувати чотири кластери з унікальними характеристиками. Для реалізації методики кластерного аналізу використовувалась програма Statistica 12.0.

Результати дослідження показали, що найбільш інвестиційно привабливими виявилися країни, тісно інтегровані в економічний простір єврозони — насамперед Словенія, Кіпр і Греція. Інші країни регіону демонструють значно нижчий рівень інвестиційної привабливості. Деталізовані результати кластерного поділу подано в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Характеристики сформованих кластерів країн ЦСЄ за індикаторами інвестиційної привабливості за 2021 р.

Кластер	Країни (приклади)	Рівень ПП (% ВВП)	Індекс легкості ведення бізнесу	Корупція (Індекс СРІ)	Рівень інфраструктури	Податкове навантаження	Загальна оцінка привабливості
I	Польща, Чехія, Словенія	Високий	Високий (70–80 місце)	Відносно низька	Розвинена	Помірне	Висока
II	Угорщина, Словаччина, Естонія	Середній	Середній (50–70 місце)	Середній рівень	Достатня	Низьке	Середньо-висока
III	Болгарія, Румунія, Латвія, Хорватія	Середній-низький	Середній-низький	Вища корупція	Слабша інфраструктура	Високе	Середня
IV	Україна, Сербія, Північна Македонія	Низький	Низький (понад 100 місце)	Висока	Недостатня	Високе	Низька

Джерело: побудовано автором

Побудований за методом k-середніх графік кластеризації (рис. 2.6) ілюструє розподіл даних 2022 року на п'ять кластерів. Загалом можна узагальнити, що кожен із кластерів має виразні індивідуальні характеристики та чітко відрізняється візуально.

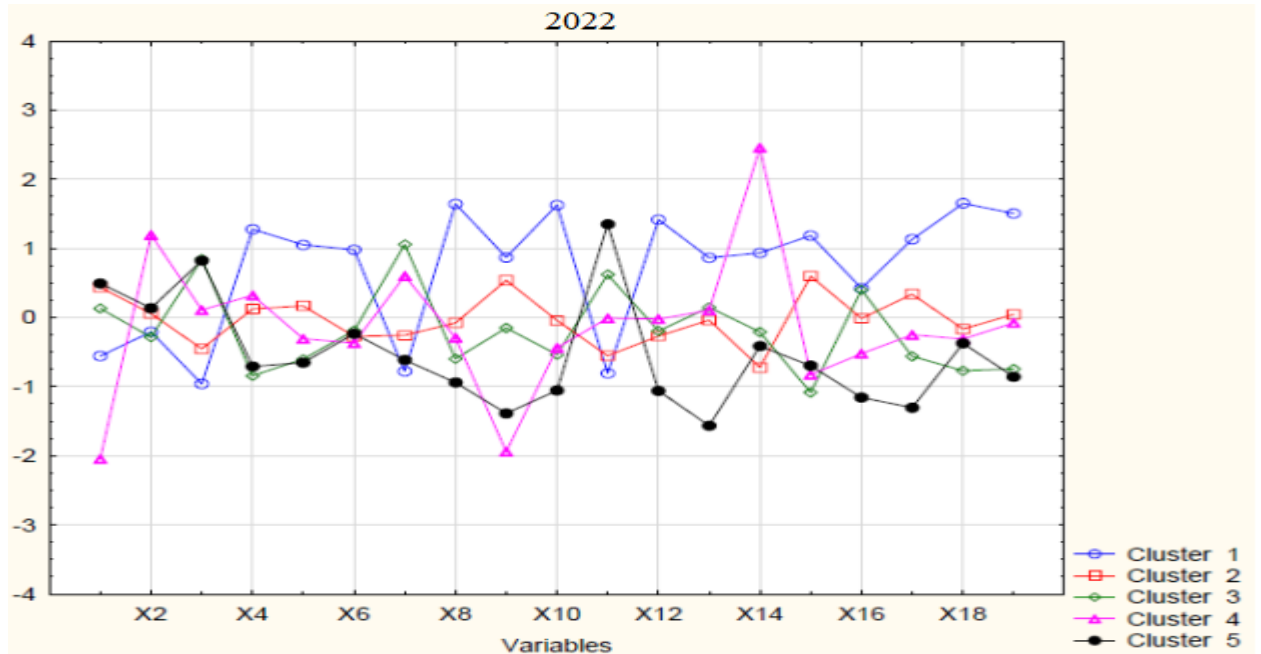

Рис. 2.6. Процедура кластеризації держав ЦСЄ за методом k-середніх
Джерело: побудовано автором

Результати кластерного аналізу засвідчили, що країни, віднесені до першого кластеру (зона євро, Словенія, Кіпр), мають найвищий рівень інвестиційної привабливості. Вони вирізняються низьким рівнем безробіття та стабільним зростанням економіки, при цьому темпи приросту ВВП демонструють позитивну й сталу динаміку.

До другого кластеру увійшли Греція, Болгарія, Сербія, Хорватія та Румунія — країни, що продовжують нарощувати економічне зростання, хоча демографічна динаміка залишається стриманою через незначне зростання чисельності населення.

Третій кластер сформували Боснія і Герцеговина, Північна Македонія, Албанія та Чорногорія. Ці держави демонструють відносно стабільний, але помірний економічний розвиток, без істотного приросту ключових

макроекономічних показників.

До четвертого кластеру потрапила Туреччина, яка характеризується найнижчим індексом приросту ВВП серед усіх досліджуваних країн, що свідчить про уповільнення темпів економічного зростання.

П'ятий кластер охоплює Україну та Молдову. Ці країни демонструють доволі високі темпи номінального зростання ВВП, однак водночас спостерігається суттєве зниження індексу інноваційності, що вказує на структурні обмеження в інноваційній сфері.

2.3. Аналіз впливу економічної інтеграції на розвиток економік країн Східної Європи

У сучасних дослідженнях взаємозв'язку між процесами економічної інтеграції та зростанням економіки зарубіжні вчені аналізують широкий спектр змінних. Як залежні змінні найчастіше використовуються показники валового внутрішнього продукту (ВВП), ВВП на душу населення, темпи їх змін, а також різні форми відносних доходів або їх диференціації. Такий підхід дозволяє відстежити не лише рівневі зміни, а й динаміку економічного розвитку та ефекти конвергенції. Більшість авторів, серед яких В. Арора та А. Вамвакідіс [38], вважають зміну реального ВВП на душу населення ключовим індикатором, оскільки він відображає як короткостроковий, так і довгостроковий вплив зовнішньої торгівлі на добробут населення.

Як зазначено в підрозділі 2.1, аналіз економічної інтеграції, що проявляється через зростання зовнішньоторговельної активності та притоку іноземних інвестицій, потребує застосування економіко-математичних методів. Для адекватної оцінки економічних наслідків вступу країн Центральної та Східної Європи до Європейського Союзу слід враховувати тісну взаємозалежність між динамікою експорту й імпорту та економічним зростанням окремих країн. Особливо важливим є аналіз впливу зовнішньої

торгівлі на реальні темпи зростання з використанням просторово-часових статистичних даних для обраної групи країн.

У дослідженні ефективності євроінтеграційних процесів та впливу факторів зовнішньої торгівлі варто враховувати як зовнішні (політика міжнародних організацій, умови глобального ринку), так і внутрішні чинники (економічна політика держав). Поряд із традиційними інструментами, зокрема методом двоетапних найменших квадратів, доцільним є застосування сучасного підходу — векторної авторегресії (VAR/VEC), яка дозволяє глибше дослідити взаємозалежності між змінними.

За результатами кластерного та кореляційно-регресійного аналізу факторів впливу було виділено дві групи країн. До першої групи увійшли Латвія, Литва, Естонія, Чехія та Словенія; до другої — Польща, Угорщина та Словаччина. Для країн першої групи результати регресійного аналізу свідчать про високу залежність економічного зростання від динаміки зовнішньої торгівлі: частка впливу експорту (X1) та імпорту (X2) товарів і послуг на приріст ВВП становить від 70% до 88%, тоді як на інші чинники припадає лише 12–30% (табл. 2.1). Це вказує на те, що інтеграція до ЄС та адаптація зовнішньоторговельної політики країн до стандартів спільної комерційної політики Євросоюзу мали суттєвий позитивний вплив на економічне зростання.

Побудовані регресійні моделі для країн першої групи продемонстрували високу статистичну значущість, підтверджену за t -критерієм Стьюдента та F -критерієм Фішера-Снедекора.

Таблиця 2.1

Оцінка коефіцієнтів кореляції регресійної залежності

Країна	Коефіцієнти кореляції	
	Приріст ВВП – приріст експорту товарів і послуг	Приріст ВВП – приріст імпорту товарів і послуг
Чехія	0,860	0,830
Литва	0,670	0,840
Словенія	0,860	0,890
Естонія	0,760	0,680
Латвія	0,850	0,860

Джерело: розраховано автором

У таблиці 2.2 наведено результати аналізу коефіцієнтів, отриманих із відповідних регресійних моделей, що оцінюють взаємозв'язок між приростом ВВП та зростанням експорту й імпорту товарів і послуг для країн першої групи.

Таблиця 2.2

Побудова рівнянь регресійних залежностей

Країна	Рівняння	
	Приріст ВВП – приріст експорту товарів і послуг	Приріст ВВП – приріст імпорту товарів і послуг
Чехія	$y = 0,9772 \cdot x^{0,8576}$	$Y = 0,8098 \cdot x + 0,1852$
Литва	$y = 0,6058 \cdot e^{0,544x}$	$Y = 0,5834 \cdot e^{0,579x}$
Словенія	$y = 0,8372 \cdot x + 0,1551$	$Y = 0,8288 \cdot x + 0,1645$
Естонія	$y = 1,039 \cdot x^{0,68}$	$Y = 0,622 \cdot x + 0,4195$
Латвія	$y = 0,5946 \cdot e^{0,5707x}$	$Y = 0,633 \cdot e^{0,5068x}$

Джерело: розраховано автором

Аналіз побудованих регресійних моделей показав, що у більшості випадків зв'язок між приростом ВВП та зростанням експорту товарів і послуг у країнах першої групи описується нелінійними функціями. Зокрема, у Чехії та Естонії найкраще підходить степенева модель, тоді як у Литві та Латвії – експоненціальна. Натомість залежність між зростанням ВВП та імпортом у цих країнах (Естонія, Чехія, Словенія) частіше моделюється лінійними функціями.

У другій групі країн — Угорщині, Польщі та Словаччині — результати кореляційного аналізу не підтвердили сталого зв'язку між зростанням ВВП та показниками зовнішньої торгівлі. Відмінності у результатах значною мірою пояснюються стартовими умовами інтеграції, а також різною швидкістю та глибиною економічних реформ у цих країнах.

Дослідження також не виявило суттєвого впливу прямих іноземних інвестицій (ПІІ) на рівень ВВП на душу населення в більшості країн ЦСЄ. Це частково пов'язано з тим, що інвестиції часто спрямовувалися в сектори, які не мали прямої експортної орієнтації. Такий результат підкреслює важливість урахування не лише обсягів ПІІ, але й їхньої галузевої спрямованості, ролі у технологічному оновленні та розвитку конкурентоспроможності продукції.

Водночас у кількох країнах спостерігається певна кореляція між ПІІ та економічним зростанням. Для Латвії встановлено високий рівень залежності між ПІІ та ВВП на душу населення ($R = 0,81$; експоненційна модель), для Польщі — помірний ($R = 0,67$), для Словенії — відносно слабкий ($R = 0,56$). У Польщі та Словенії частка ПІІ у ВВП була нестабільною, що характерно і для інших країн регіону.

Повна оцінка впливу ПІІ має враховувати не лише обсяги інвестування, а й їхню ефективність, зокрема в напрямках підвищення конкурентоспроможності, інноваційного потенціалу, стандартизації та технологічного розвитку. Водночас недостатня доступність статистичних даних і складність вимірювання структурних змін обмежують точність оцінки ефектів ПІІ.

Розподіл країн ЦСЄ на дві групи дозволяє сформулювати низку важливих висновків:

1. Країни першої групи (Латвія, Литва, Естонія, Чехія, Словенія) мають високу залежність зростання ВВП від зовнішньої торгівлі. Невелика територія, обмежений внутрішній ринок і тривала орієнтація на зовнішні

ринки зумовили необхідність активної адаптації до умов ЄС. Розвинена система малого і середнього бізнесу сприяла швидкій інтеграції у правове та економічне середовище ЄС.

2. Країни другої групи (Польща, Угорщина, Словаччина) характеризуються більшими масштабами економіки, нижчим рівнем відкритості та менш диверсифікованою структурою. Їхня зовнішньоекономічна орієнтація залишається частково залежною від пострадянських та азійських ринків. Повільніша адаптація до європейських стандартів та слабша інноваційна база обмежують темпи інтеграції.

У межах вивчення впливу економік країн ЄС-15 на макроекономічні показники ЦСЄ було використано квартальний індекс промислового виробництва ЄС (EUZt) за 1998–2021 роки. Тест причинності за Грейнджером показав, що для більшості країн (Угорщина, Польща, Словенія, Чехія) відсутній стійкий причинно-наслідковий зв'язок між EUZt і динамікою експорту. Виняток становить Чехія, де було виявлено часткову залежність імпорту від змін у європейському індексі.

Найтісніший зв'язок між промисловим виробництвом ЄС-15 та національними показниками спостерігається в Угорщині, помірний — у Польщі, тоді як у Чехії та Словенії він майже не фіксується.

Водночас найчіткіше простежується вплив EUZt на індекс споживчих цін, що вказує на чутливість інфляції до циклічних коливань економіки ЄС. Це свідчить про те, що євроінтеграція може стимулювати зростання економіки країн ЦСЄ через вплив на виробничі процеси, навіть без суттєвого розширення обсягів зовнішньої торгівлі.

Для глибшого аналізу було побудовано моделі з урахуванням ендогенних взаємозв'язків між інфляцією, безробіттям, промисловим виробництвом та зовнішньоторговельними показниками, результати яких узагальнено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Тест Гренджера щодо взаємної причинності між показником промислового виробництва в ЄС-15 та показниками експорту-імпорту й промислового виробництва у країнах ЦСЄ

Країна	Статистична гіпотеза			
	<i>EUZ</i> не впливає на <i>IND</i>	<i>EUZ</i> не впливає на <i>EXPORT</i>	<i>EUZ</i> не впливає на <i>IMPORT</i>	<i>EUZ</i> не впливає на <i>CPI</i>
Словенія	0,4490 (0,506)	0,8980 (0,347)	0,8390 (0,364)	12,7410 (0,002 [*])
Чехія	0,1810 (0,333)	0,3630 (0,698)	2,5740 (0,039 ^{**})	2,7450 (0,073 ^{***})
Польща	3,5360 (0,064 ^{***})	1,4250 (0,236)	0,1810 (0,671)	5,1080 (0,003 [*])
Угорщина	7,9710 (0,006 [*])	0,1490 (0,701)	0,2270 (0,635)	0,8370 (0,478)

Джерело: розраховано автором

Серед чотирьох досліджених країн Центральної та Східної Європи саме експорт виявився ключовим чинником зростання промислового виробництва. Найвищі темпи приросту зафіксовано в Чеській Республіці та Польщі (див. табл. 2.4). Водночас вплив експорту на інші макроекономічні показники має різноспрямований характер: у Словенії зростання експорту супроводжується зменшенням рівня безробіття, тоді як у Польщі — навпаки, спостерігається його підвищення. Подібна ситуація фіксується і щодо інфляції: в Чехії експорт стимулює її зростання, у той час як у Словенії — сприяє уповільненню цінової динаміки.

Зміна структури національного промислового виробництва на користь внутрішнього виробництва шляхом витіснення імпорту була виявлена лише в Угорщині. Як в Угорщині, так і в Польщі, зростання імпорту супроводжувалося зниженням рівня безробіття. Проте водночас у цих країнах спостерігалось посилення інфляційного тиску. Це може свідчити про дію механізмів плаваючого валютного курсу, відповідно до яких девальвація національної валюти, викликана збільшенням імпорту,

стимулює експорт і промислове виробництво, але водночас сприяє зростанню інфляції.

Таблиця 2.4

Отримані результати емпіричної оцінки функціональних залежностей
промислового виробництва й експорту-імпорту

	Угорщина	Польща	Словенія	Чехія
Вплив країн ЄС-15 на рівень інфляції	–	–	–0,6390 (–1,658 ^{***})	0,3190 (1,991 ^{**})
Вплив країн ЄС-15 на експорт	1,3160 (1,968 ^{**})	0,9040 (1,652 ^{***})	0,9430 (2,283 ^{**})	–
Вплив країн ЄС-15 на рівень безробіття	–	–	–3,7060 (–2,093 ^{**})	–
Вплив експорту на промислове виробництво	0,1090 (3,053 [*])	0,3730 (8,488 [*])	0,2140 (4,151 [*])	0,3050 (2,407 ^{**})
Вплив країн ЄС-15 на імпорт	–	–	–0,8180 (–1,741 ^{***})	–
Вплив експорту на рівень безробіття	–	0,3730 (8,488 [*])	–0,6340 (–3,206 [*])	–
Вплив імпорту на промислове виробництво	–0,0660 (–2,007 ^{**})	–	–	–
Вплив експорту на рівень інфляції	–	–	–0,2080 (–2,681 [*])	0,0760 (2,613 [*])
Вплив імпорту на рівень безробіття	–1,8000 (–2,505 ^{**})	–0,4430 (–2,486 ^{**})	–	–
Вплив імпорту на рівень інфляції	0,0750 (2,604 [*])	0,1030 (2,528 ^{**})	–	–

Джерело: розраховано автором

Вплив країн ЄС-15 на економіки Центральної та Східної Європи переважно виявляється через стимулювання експорту, і ця тенденція характерна не лише для Чехії. Водночас лише Словенія демонструє комплекс позитивних економічних ефектів: скорочення імпорту, зниження безробіття та уповільнення темпів інфляції. Така динаміка може розглядатися як приклад успішної євроінтеграції, оскільки Словенія традиційно вважається найбільш підготовленою та стабільною країною серед держав регіону.

Підсумовуючи, слід зазначити, що запровадження у модель фіктивної

змінної Integration (де 0 позначає період до вступу до ЄС — з I кварталу 1990 року до II кварталу 2004 року, а 1 — період після вступу) показало: для Словенії сам факт вступу до Європейського Союзу не мав значущого впливу на зміну основних макроекономічних показників. Це ще раз підтверджує високий рівень попередньої адаптації та глибоку інтеграцію країни ще до набуття повноправного членства.

Натомість, у Польщі було зафіксовано чіткий позитивний вплив членства в ЄС на промислове виробництво, а також супровідне зниження імпорту й скорочення рівня безробіття. Враховуючи ці результати, Польщу можна розглядати як одного з головних бенефіціарів процесу європейської інтеграції серед країн ЦСЄ. У Чехії вступ до ЄС, ймовірно, посприяв зниженню безробіття та стабілізації інфляційних процесів, тоді як в Угорщині після інтеграції спостерігалось зростання рівня безробіття, що свідчить про менш сприятливі економічні наслідки членства.

РОЗДІЛ 3 ШЛЯХИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОЇ ІНТЕГРАЦІЇ СХІДНОЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇН ДО ЄС

3.1. Розвиток інтеграційних процесів у країнах Східної Європи: погляд у майбутнє

Поглиблення європейської інтеграції завдяки розширенню доступу до нових ринків збуту, що характеризуються високими темпами економічного зростання, спрощеними регуляторними умовами та активною державною підтримкою — на відміну від багатьох західноєвропейських країн — стало важливим чинником соціально-економічного розвитку країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ). Водночас обмежені довгострокові перспективи економічного зростання стримують інтерес до регіону з боку прямих іноземних інвесторів, особливо в порівнянні зі США чи державами БРІК. Додаткову невизначеність створює вихід Великої Британії з ЄС, що підвищує ризики для інвестиційного середовища.

У зв'язку з цим підвищення ефективності розвитку регіону вимагає реалізації оновленої інтеграційної політики як на рівні Європейського Союзу, так і в межах національних та регіональних стратегій. Єдиний ринок ЄС, що охоплює понад 500 мільйонів споживачів із високим рівнем доходів, виступає важливим чинником для залучення іноземних компаній до європейського економічного простору. Розробка політики, орієнтованої на створення сприятливих умов для започаткування бізнесу, полегшення транскордонної діяльності та зменшення регуляторних бар'єрів, може суттєво активізувати приплив прямих іноземних інвестицій — як з боку країн-членів ЄС, так і з-за його меж.

У цьому контексті політика Європейського Союзу має потенціал посилити інвестиційну привабливість регіону ЦСЄ шляхом реалізації низки ініціатив на рівні Союзу, зокрема:

1. Розвиток інфраструктури:

Фінансування інфраструктурних проєктів через фонди ЄС (наприклад,

Фонд згуртованості, Європейський фонд регіонального розвитку).

Транс'європейські транспортні мережі (TEN-T) — інтеграція регіонів ЦСЄ в єдиний транспортний простір.

Підтримка енергетичної інфраструктури для зменшення залежності від окремих джерел енергії.

2. Поглиблення єдиного ринку:

Усунення залишкових бар'єрів для вільного руху товарів, послуг, капіталу та робочої сили.

Гармонізація регуляторної бази з правом ЄС — стандарти, сертифікація, конкурентна політика.

Розвиток цифрового єдиного ринку — підтримка інтернет-інфраструктури, електронної комерції.

3. Підтримка інновацій та людського капіталу:

Залучення ЦСЄ до програм Horizon Europe, Digital Europe, Erasmus+, спрямованих на наукові дослідження та освіти.

Інвестиції в професійну освіту, STEM-напрямки та перекваліфікацію кадрів.

Створення інноваційних кластерів, індустріальних парків, стартап-екосистем.

4. Стимулювання прямих іноземних інвестицій (ПІІ):

Розробка європейських механізмів гарантування інвестиційних ризиків у менш розвинених регіонах.

Підтримка публічно-приватного партнерства (PPP) у стратегічних секторах.

Впровадження інвестиційних платформ ЄС для залучення ПІІ (наприклад, InvestEU).

5. Інституційна підтримка та добросовісне врядування:

Підвищення ефективності державного управління, боротьба з корупцією.

Поширення кращих практик адміністрування та регуляторної політики серед регіонів ЦСЄ.

Посилення верховенства права, що є ключовим фактором довіри інвесторів.

6. Зелений перехід та стійкий розвиток:

Підтримка проєктів «Зеленого курсу» у ЦСЄ через Just Transition Fund та інші інструменти.

Заохочення інвестицій у відновлювану енергетику, енергоефективність, декарбонізацію промисловості.

Аналіз ПІІ як важливого елемента європейської інтеграції в ЦСЄ показує, що наступні ініціативи можуть допомогти стимулювати транскордонні інвестиції в ЦСЄ:

1. Гармонізація законодавства та регуляторного середовища. Узгодження правил гри між країнами ЄС і ЦСЄ зменшує правову невизначеність і підвищує довіру інвесторів.

2. Поліпшення інвестиційного клімату. Зниження бюрократичних бар'єрів, посилення захисту прав власності та ефективна антикорупційна політика є критично важливими для залучення ПІІ.

3. Розвиток інфраструктури. Інвестиції в транспортні, енергетичні та цифрові мережі підвищують привабливість регіону як логістичного та виробничого хабу.

4. Поглиблення фінансової інтеграції. Забезпечення доступу до фінансування через регіональні банки розвитку, механізми ЄС (наприклад, InvestEU) та співпрацю з міжнародними фінансовими установами.

5. Підтримка регіонального співробітництва. Ініціативи транскордонного співробітництва, такі як макрорегіональні стратегії ЄС (наприклад, Стратегія для Дунайського регіону), сприяють координації проєктів і зменшенню фрагментації ринку.

6. Інвестиції в людський капітал. Підтримка освіти, інновацій та

досліджень формує середовище для високотехнологічних інвестицій і зростання продуктивності.

7. Підвищення інституційної спроможності. Зміцнення адміністративних структур і спроможності реалізовувати великі інвестиційні проекти.

Національні політики можуть підвищити привабливість усіх регіонів ЦСЄ шляхом впровадження наступних ініціатив:

1. Реформа ділового середовища. Створення сприятливих умов для ведення бізнесу шляхом дерегуляції, цифровізації адміністративних процедур та спрощення податкової системи.

2. Розвиток регіональної інфраструктури. Цільові інвестиції в транспорт, енергетику, телекомунікації та екологічні проекти в менш розвинених регіонах для зменшення диспропорцій у розвитку.

3. Інвестування в освіту та професійну підготовку. Підвищення якості освіти, розвиток програм професійної переорієнтації та підтримка регіональних інноваційних кластерів.

4. Стимулювання інновацій та підприємництва. Запровадження податкових пільг для інноваційних підприємств, підтримка стартапів та створення технопарків.

5. Підтримка місцевих ініціатив. Надання більших повноважень регіональним органам влади для формування стратегій економічного розвитку відповідно до місцевих потреб.

6. Посилення прозорості та правової визначеності. Забезпечення стабільного правового середовища, ефективної судової системи та боротьба з корупцією як основи довіри інвесторів.

7. Розробка цільових стратегій залучення ПІІ. Визначення конкурентних переваг регіонів, активне просування їх на міжнародному рівні та створення інституцій з підтримки інвесторів.

Одним із ключових напрямів поглиблення інтеграції країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) до єдиного європейського економічного простору є залучення інвестицій з боку розвинених країн Європейського Союзу. Зацікавленість внутрішньоевропейських транснаціональних корпорацій у здійсненні прямих іноземних інвестицій (ПІІ) значною мірою залежить від того, який вплив ці інвестиції матимуть на розвиток місцевої економіки та соціальної сфери. У цьому контексті першим кроком до формування ефективної системи стимулювання ПІІ є глибокий аналіз існуючих порівняльних переваг, економічної структури країни, а також чинників, які сприяють або стримують її економічний розвиток.

Головна мета такого аналізу — ідентифікувати специфічні потреби кожної окремої країни ЦСЄ. Так, для одних держав пріоритетом є створення нових робочих місць, для інших — підвищення кваліфікації трудових ресурсів. У деяких країнах розвиток малого та середнього бізнесу стримується нестачею капіталу, тоді як в інших основною проблемою залишається надмірне адміністративне регулювання. Такий підхід до «картографування потреб» дозволяє формувати національні та регіональні стратегії залучення інвестицій, які відповідатимуть реальним умовам. Важливо також, щоб регіональні стратегії гармоніювали із загальнонаціональною економічною політикою.

Другим важливим елементом є оцінка привабливості окремих регіонів ЦСЄ для потенційних європейських інвесторів. Розуміння того, як чинники — такі як галузева спеціалізація, тип інвестицій або територіальні особливості — впливають на ухвалення рішень щодо ПІІ, дає змогу ЄС і національним урядам формувати більш ефективні механізми підтримки інвесторів. Порівняльний аналіз регіонів, з урахуванням цих характеристик, дозволить точніше оцінити інвестиційний потенціал територій. Важливу роль у цьому відіграє також розвиток інституційного потенціалу — зокрема, навчання управлінців ПІІ на європейському, національному та регіональному

рівнях. Ідентифікація сильних і слабких сторін регіонів створює основу для розробки цільових стратегій, що сприятимуть зростанню інвестиційної активності в регіоні.

Третій напрям передбачає максимальне використання потенціалу, який супроводжує приплив ПІІ, шляхом узгодження інвестиційних можливостей із конкретними регіональними потребами. Активна взаємодія між усіма учасниками процесу — державними інституціями, бізнесом, місцевими громадами — дозволяє створити привабливе середовище для західноєвропейських компаній, стимулюючи їхню присутність і подальше зростання. Це, у свою чергу, позитивно впливає на зайнятість, інноваційний розвиток і загальну конкурентоспроможність країн ЦСЄ.

Реалізація політики розвитку транснаціонального потенціалу країн Центральної та Східної Європи (СЄЕС) включає низку стратегічних напрямів, спрямованих на:

- глибшу інтеграцію в глобальні виробничі ланцюги;
- підвищення загальної інвестиційної привабливості;
- розширення участі в діяльності транснаціональних корпорацій (ТНК).

Основні елементи цієї політики можна узагальнити наступним чином:

1. Інституційне середовище:

- створення сприятливого регуляторного середовища для іноземних інвесторів;
- гармонізація законодавства з нормами ЄС (наприклад, у сфері конкуренції, захисту прав інвесторів, оподаткування);
- покращення ефективності судової системи та захисту прав власності.

2. Лібералізація зовнішньої торгівлі та інвестицій:

- усунення бар'єрів для прямих іноземних інвестицій (ПІІ);

- лібералізація доступу до національних ринків для ТНК;
- участь у двосторонніх та багатосторонніх угодах про вільну торгівлю.

3. Податкова та інвестиційна політика:

- запровадження податкових пільг та стимулів для інвесторів;
- створення спеціальних економічних зон (СЕЗ), індустріальних парків, технопарків;
- надання державної підтримки для інвестиційних проєктів (субсидії, гранти).

4. Розвиток інфраструктури:

- модернізація транспортної, енергетичної та телекомунікаційної інфраструктури;
- розвиток логістичних центрів та хабів для включення у глобальні ланцюги створення вартості.

5. Розвиток людського капіталу:

- інвестування в освіту, науку, інновації;
- співпраця між університетами, науковими установами та бізнесом;
- підвищення рівня кваліфікації робочої сили.

6. Інтеграція у глобальні ланцюги доданої вартості (GVC)

- Сприяння залученню ТНК до виробничої кооперації;
- Підтримка розвитку місцевих постачальників (local content policy);
- Заохочення трансферу технологій і ноу-хау.

7. Інноваційна політика:

- підтримка наукових досліджень та досліджень і розробок (R&D);
- сприяння розвитку стартапів і венчурного капіталу;
- підтримка цифрової трансформації економіки.

Підсумовуючи, варто наголосити, що успішність заходів, спрямованих на глибшу інтеграцію країн Центральної та Східної Європи до загальноєвропейського простору, значною мірою залежить від синхронного впровадження додаткових ініціатив. Зокрема, інвестиції в інфраструктурні проєкти, які покращують фізичну доступність регіону, можуть суттєво підвищити його привабливість для європейських компаній, зацікавлених у зміцненні своїх виробничих ланцюгів. Проте такі переваги стають реальними лише за умови одночасного розвитку місцевого виробничого потенціалу, зниження адміністративних бар'єрів, оптимізації прикордонних процедур і запровадження ефективних антикорупційних механізмів на всіх рівнях державного управління в країнах ЦСЄ.

3.2. Курс на встановлення збалансованих відносин між окремими європейськими країнами

Вступ Польщі до Європейського Союзу у 2004 році став важливою віхою в історії Центрально-Східної Європи, започаткувавши новий етап її розвитку. Польща разом зі Швецією виступила ініціатором програми «Східне партнерство», яка справила значний вплив на політичну й економічну трансформацію регіону. Завдяки цьому Польща посилала свою позицію як одного з провідних лідерів Східної Європи. Сьогодні країну часто розглядають як приклад успішної економічної модернізації, демократичного розвитку та утвердження принципів верховенства права в умовах європейської інтеграції. Географічне розташування в центрі Європи забезпечує Польщі роль стратегічного посередника між Сходом і Заходом, що підсилює її значущість у регіоні ЦСЄ.

У науковій літературі роль Польщі в європейському контексті інтерпретується по-різному, однак більшість дослідників сходяться на думці про її функцію «мосту» між західною та східною частинами континенту. Цю позицію поділяють, зокрема, Б. Балцерович, С. Белен, Карський і Ю.

Мерошевський. П. Грудзінський визначає Польщу як «розумного посередника» між двома геополітичними полюсами [51]. Польща активно просуває східний вектор політики ЄС, опираючись на своє стратегічне положення, питання безпеки та євроінтеграційні прагнення. Важливою віхою стала ініціатива Польщі під час її головування у Раді ЄС у 2011 році, коли була підписана Угода про асоціацію між Україною та ЄС. Ще у 2008 році Польща спільно зі Швецією запропонувала новий формат взаємодії між Європейським Союзом і країнами Східного партнерства: Азербайджаном, Вірменією, Грузією, Білоруссю, Молдовою та Україною.

Крім політичної активності, Польща відіграє важливу роль у сфері європейської безпеки. Після приєднання до ЄС вона значно активізувала свою участь у військових місіях, зокрема в Іраку, Косово та Афганістані. Польські збройні сили стали важливим партнером НАТО, активно залучаючись до міжнародного співробітництва. У 2016 році було створено спільну польсько-українсько-литовську військову бригаду, де українські військовослужбовці склали понад 10% особового складу.

Після відновлення незалежності України Польща розглядає європейську інтеграцію як один з ключових інструментів протидії російським загрозам. З моменту вступу до ЄС Польща послідовно відстоює інтереси України на європейських платформах. Після подій 2014 року вона активно просувала ідею надання Україні статусу країни-кандидата в члени ЄС, за аналогією з державами Західних Балкан. Відповіддю на уповільнення цього процесу стала ініціатива «Східне партнерство», представлена Польщею та Швецією у 2008 році й офіційно затверджена ЄС у 2009-му. Програма передбачає укладання угод про асоціацію, створення всеосяжних зон вільної торгівлі та поступову лібералізацію візового режиму для країн-партнерів.

Таким чином, Польща закріпила за собою статус регіонального лідера в Центрально-Східній Європі, вступивши у своєрідну конкуренцію зі «старими» членами ЄС, одночасно формуючи інституційні засади свого

лідерства. У межах Східного партнерства вона ініціювала низку стратегічно важливих напрямів співпраці, а також створила експертні платформи для підтримки тематичних форумів у пріоритетних сферах.

1. Ініціатива з інтегрованого управління кордонами. Метою є покращення ефективності управління кордонами та сприяння безпечному і впорядкованому пересуванню людей і товарів. Ініціатива передбачає модернізацію прикордонної інфраструктури, спільні навчання прикордонних служб, розвиток електронних систем обліку та обміну інформацією.

2. Мала та середня підприємницька діяльність (МСП). Ця ініціатива спрямована на підтримку малого та середнього бізнесу в країнах-партнерах через доступ до фінансування, обмін досвідом, зменшення адміністративних бар'єрів, а також розвиток підприємницьких навичок. У межах ініціативи активно залучаються програми Європейського інвестиційного банку та Європейського банку реконструкції та розвитку.

3. Енергетична безпека. Основна мета — зменшення енергозалежності країн-партнерів від Росії шляхом диверсифікації джерел енергії, розвитку відновлюваної енергетики, модернізації енергетичних мереж та запровадження стандартів ЄС у сфері енергоефективності.

4. Реформа державного управління. Ініціатива підтримує модернізацію публічних адміністрацій у країнах Східного партнерства, вдосконалення системи надання адміністративних послуг, боротьбу з корупцією, підвищення прозорості та ефективності управління на всіх рівнях.

5. Контакти між людьми (People-to-People Contacts). Це один з найважливіших напрямків, який передбачає розширення академічного, культурного та молодіжного обміну, розвиток програм навчання, зокрема Erasmus+, підтримку громадянського суспільства та співпраці між освітніми й науковими установами.

6. Електронне урядування та цифрова економіка. Ініціатива спрямована на впровадження сучасних цифрових технологій у публічний сектор і бізнес,

сприяння розвитку електронних послуг (е-урядування, е-освіта, е-охорона здоров'я), а також створення сприятливого середовища для цифрових стартапів.

Хоча Польща й виступила одним із ініціаторів створення «Східного партнерства», основну відповідальність за реалізацію його ключових напрямів узяла на себе Європейська Комісія. Проміжні результати впровадження ініціатив обговорювалися під час засідань відповідних тематичних форумів [51].

Європейський Союз послідовно проводить політику підтримки сталого економічного розвитку, стабільності та належного управління у країнах, розташованих на його східних кордонах. У свою чергу, держави Східної Європи зацікавлені в розширенні співпраці з ЄС. Політика Євросоюзу у цьому напрямі вирізняється проактивністю — Союз забезпечує підтримку реформ у межах власної інституційної системи [51].

Пропозиції Комітету зі Східного партнерства передбачають поступове зміцнення співпраці ЄС із шістьма країнами: Білоруссю, Вірменією, Азербайджаном, Молдовою, Грузією та Україною. Основні переваги ініціативи включають: створення зони вільної торгівлі, модернізацію енергетичного сектору з метою зменшення залежності від російського імпорту, реалізацію програм приватизації та оновлення промисловості, а також підтримку розвитку малих міст [51].

Важливо, щоб реалізація Східного партнерства не обмежувалася лише міжурядовим рівнем, а включала активну участь неурядових організацій. Партнерство має чітко демонструвати політичну підтримку з боку ЄС у процесах демократизації, переходу до ринкової економіки та забезпечення суверенітету і територіальної цілісності країн-партнерів. Це сприятиме зміцненню не лише національної стійкості, а й безпеки всієї Європи.

Разом із тим погляди Польщі в межах ЄС іноді сприймаються однобічно, що викликає непорозуміння. Як зауважує А. Чюпінський,

Варшава повинна відійти від скептичного ставлення до ЄС і зосередитися на реалізації європейського проекту у сфері безпеки.

У жовтні 2021 року відносини Польщі з інституціями ЄС загострилися після рішення Конституційного суду, яким було проголошено пріоритет національної Конституції над окремими нормами права ЄС. Ліберальна опозиція заявила про ризик *Polexitu*, тоді як Єврокомісія і Європарламент пригрозили санкціями. Польський уряд, водночас, запевнив у відданості членству в ЄС, наголосивши на неприпустимості надмірної централізації Союзу.

Подібні напружені відносини спостерігалися і в Угорщини. Попри успіхи у вирішенні економічних проблем у 2010–2020 рр., згідно зі звітом Єврокомісії, уряд Угорщини неодноразово вступав у конфлікти з Брюсселем, особливо у сфері соціальної політики.

У 2020 році конфлікт між Польщею, Угорщиною та ЄС загострився у зв'язку з запровадженням механізму зв'язування фінансування з дотриманням верховенства права. Прем'єр-міністри обох країн навіть пригрозили блокуванням ухвалення нового бюджету ЄС — крок, який викликав подив у європейських аналітиків, адже йшлося про держави, що активно користуються фінансовою підтримкою Союзу [52].

Під час міграційної кризи 2015–2016 років Угорщина, а також Словенія та низка інших країн регіону, відмовилися приймати біженців, що поставило під сумнів принцип вільного пересування в межах ЄС. У питанні міграції відбулося чітке розмежування: Франція, Німеччина, Італія й скандинавські країни розглядали кризу як виклик європейським цінностям, тоді як Вишеградська група й Балтійські держави — як загрозу безпеці [51].

Лідери Вишеградської групи, зокрема Віктор Орбан і Матеуш Моравецький, заявили про свою перемогу, домігшись, аби розподіл біженців у ЄС здійснювався лише за згодою приймаючої країни. Ця позиція була закріплена в рішеннях Європейської Ради в червні 2018 року.

Окрему стурбованість викликає дедалі більш виражена проросійська позиція Угорщини. Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну прем'єр-міністр Орбан неодноразово висловлювався проти санкцій, вважаючи, що вони шкодять самому ЄС більше, ніж росії.

У вересні 2021 року Єврокомісія подала позов проти Польщі до Суду ЄС через невиконання судових рішень, зокрема щодо Дисциплінарної палати Верховного Суду. У відповідь прем'єр Моравецький звернувся до Конституційного суду, який 7 жовтня визнав частину положень законодавства ЄС неконституційними [51]. Лідер опозиції Д. Туск заявив, що це — перший крок до виходу з ЄС. Водночас опитування свідчать, що близько 90% поляків підтримують членство у Союзі, що робить ідею *Polexitu* політично неприйнятною [40].

Однак напруженість у стосунках із ЄС може мати практичні наслідки. Зокрема, схвалення Польського плану відновлення було призупинене, що означає можливу втрату близько 51 млрд євро з бюджету ЄС, з яких 5 млрд мали бути перераховані ще до кінця 2022 року [51].

У цьому контексті стратегічним пріоритетом для Польщі залишається підтримка партнерських відносин з ключовими європейськими гравцями — Францією, Німеччиною, Великою Британією — задля збереження впливу на політичні процеси в ЄС і забезпечення національної стабільності [92].

Європейська політика згуртованості є важливим інструментом підтримки розвитку регіонів Східної Європи. Вона має на меті:

- розвиток інновацій та посилення промислових кластерів;
 - зміцнення потенціалу місцевого бізнесу й органів влади;
 - модернізацію транспортної інфраструктури та посилення ринкової інтеграції;
-
- залучення іноземних компаній до місцевої економіки;

- стимулювання стратегічного фінансування для регіонального зростання [53].

Отже, стратегія розвитку країн Східної Європи має спиратися на підхід смарт-спеціалізації, запропонований Європейською Комісією. Для відтворення позитивного досвіду інших держав східноєвропейські політики повинні глибоко аналізувати територіальні особливості своїх країн і враховувати як унікальні сильні сторони, так і вразливі місця.

ВИСНОВКИ

1. Євроінтеграційні процеси країн ЦСЄ в контексті розширення ЄС. Наприкінці 1990-х років 14 країн Центральної та Східної Європи (ЦСЄ) змінили свій зовнішньоекономічний вектор, задекларувавши прагнення до членства в Європейському Союзі. В результаті ці країни отримали статус офіційних кандидатів на вступ, а переговорний процес завершився приєднанням 10 держав у травні 2004 року (Литва, Латвія, Естонія, Мальта, Кіпр, Польща, Словаччина, Чехія, Словенія, Угорщина) та ще двох – у 2007 році (Румунія та Болгарія). Укладення угод про асоціацію з ЄС та вибір європейського вектору розвитку сприяв зростанню обсягів торгівлі, зменшенню тарифних бар'єрів, збільшенню руху товарів і послуг та лібералізації ринку капіталу.

Членство в ЄС стало потужним стимулом для зростання прямих іноземних інвестицій (ПІІ) у новоприйнятні країни. Гармонізація правового середовища, стабілізація макроекономічної політики та інтеграція у єдиний ринок значно покращили умови для інвесторів. У свою чергу, ПІІ з країн ЄС сприяли модернізації виробництва, зростанню продуктивності, впровадженню інновацій та зменшенню безробіття.

2. Позитивні наслідки розширення ЄС. Вступ країн ЦСЄ до ЄС, попри певні ризики, виявився економічно виправданим і призвів до позитивних структурних змін. Створення єдиного внутрішнього ринку сприяло прискоренню технологічної модернізації, зростанню динаміки національних економік і підвищенню їхньої конкурентоспроможності. Завдяки глибокій інтеграції ці країни змогли ефективніше реагувати на виклики глобалізації та адаптуватися до умов жорсткої міжнародної конкуренції. Практика ЦСЄ підтвердила ефективність залучення малих національних економік до потужних інтеграційних об'єднань.

3. Статичні й динамічні ефекти економічної інтеграції. Міжнародна економічна інтеграція генерує як статичні, так і динамічні ефекти. До

чинників, які визначають рівень статичних ефектів, належать: митні тарифи, єдині тарифи щодо третіх країн, масштаб ринку, рівень економічного розвитку учасників, витрати на торгівлю та логістику. Динамічні ефекти проявляються в довгостроковому розвитку: розширенні ринків збуту, ефектах масштабу, зростанні конкуренції, впровадженні новітніх технологій, підвищенні якості продукції, зниженні цін і витрат виробництва, а також у стимулюванні інвестицій і науково-технічного прогресу.

4. Вплив торгової відкритості на економічне зростання. Численні дослідження підтверджують, що відкритість економіки, зокрема у вигляді зростання доходів у країнах-торговельних партнерах (ефект «локомотива»), позитивно впливає на економічне зростання. Однак вплив лібералізації є неоднорідним і залежить від інституційної спроможності держав. Зокрема, українські науковці, аналізуючи негативний досвід країн Латинської Америки, вказують на обмежений ефект відкритості за відсутності відповідної політики підтримки.

5. Динаміка інвестиційної інтеграції країн ЦСЄ. Після вступу до ЄС потоки ПІІ у країни ЦСЄ значно зросли, однак інвестиційна інтеграція в межах ЄС-27 виявилася менш динамічною, ніж очікувалося. Незважаючи на відкритість до іноземного капіталу, країни ЦСЄ не стали ключовими пріоритетами для інвесторів із країн ЄС-15. Наднаціональні інституції намагалися стимулювати інвестиційну активність, однак рівень привабливості країн ЦСЄ залишається нерівномірним, що підтверджується кластерним аналізом.

6. Емпіричні оцінки взаємозв'язку торгівлі й економічних показників. Результати тесту Грейнджера виявили значну залежність динаміки промислового виробництва в Угорщині, Польщі, Словенії та Чехії від експорту, тоді як зв'язок із імпортом менш очевидний. У деяких країнах експорт стимулює зростання виробництва, але його вплив на зайнятість та інфляцію відрізняється. Наприклад, у Словенії експорт зменшив безробіття,

тоді як у Польщі — навпаки. Імпорт також може знижувати безробіття, як у випадку Угорщини та Польщі, але супроводжуватися зростанням інфляції через валютну волатильність.

7. Стратегії подальшої інтеграції та стимулювання зростання. Подальше поглиблення інтеграції має базуватися на використанні синергії між потребами регіонів і можливостями залучення ПІІ. Ефективне управління передбачає розробку інструментів національної та регіональної політики з урахуванням порівняльних переваг, кластерного аналізу, галузевої структури та інтересів бізнесу, громадянського суспільства й держави. Картування інвестиційної привабливості територій дозволить краще спрямовувати капітал та підвищити ефективність його використання.

8. Політичні виклики інтеграції та досвід для України. Останні роки характеризуються конфліктами між окремими країнами ЦСЄ (зокрема Польщею та Угорщиною) і ЄС. Польща має розв'язати суперечності щодо пріоритетності національного законодавства, а також зберегти проєвропейський курс. Водночас політика «Східного вектору» може зміцнити позиції Варшави в ЄС. Угорщина ж зазнає критики через проросійську позицію та міграційні питання. Проте рівень підтримки членства в ЄС серед населення цих країн залишається стабільно високим.

Для України цей досвід є надзвичайно цінним. По-перше, важливо забезпечити незворотність курсу на інтеграцію. По-друге, потрібно досягти внутрішнього політичного консенсусу щодо європейського майбутнього. По-третє, необхідна активна дипломатія щодо скептично налаштованих країн-членів ЄС. По-четверте, реформування державного управління та інституцій має стати пріоритетом. І, нарешті, успішні переговори про вступ до ЄС можливі лише за умови реального прогресу в сфері верховенства права, боротьби з корупцією та дотримання демократичних стандартів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Cecchini, P. The European challenge: 1992, the benefits of a single market / P. Cecchini. – Aldershot, UK: Wildwood House, 1988.
2. Європейський проект та Україна: монографія / А.В. Єрмолаєв, Б.О. Парахонський, Г.М. Яворська, О.О. Резнікова та ін. – Київ: НІСД, 2017. – 192 с.
3. Hymer, S. H. Direct foreign investment and the national economic interest / Hymer, S. H. // in P. Russell (ed.), Nationalism in Canada, Toronto: McGraw-Hill, 2018. – P. 191–202.
4. Hymer, S. H. The efficiency (contradictions) of multinational corporations / S. H. Hymer // American Economic Review. – 1970. – № 60 (2). – P. 411–18 / reprinted in: Cohen, R. B., Felton, N., Van Liere, J., Nkosi, M. (eds) (1979). The Multinational Corporation: A Radical Approach / Papers by S.H. Hymer. – Cambridge: Cambridge University Press, 1979. – P. 41–53.
5. Тригуб О. І. Теоретичні засади європейської інтеграції / О.І. Трегуб // Грані. – 2018. – № 9. – С. 148-153.
6. Коваленко Є. О. Концептуально-методологічні засади аналізу євроінтеграційної політики / Є. О. Коваленко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2018. – Вип. 32. – С. 210-219.
7. Палагнюк Ю. В. Еволюція теоретичних основ європейської інтеграції: державно-управлінський аспект / Ю. В.Палагнюк // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2019. – Вип. 2. – С. 76-85.
8. Europe agreement // European Comission [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ec.europa.eu.
9. Копійка В.В. Європейський Союз: історія і засади функціонування: навч. посібник / В.В. Копійка, Т.І. Шінкаренко; за ред. Л. В. Губерського. 2-е вид. – К. : Знання, 2019. – 759 с.
10. Dollar, D. Institutions, trade, and growth / D. Dollar, A. Kraay // World Bank Policy Research Working Paper. – 2021. – № 3004. – 29 p.

11. Eastern European Borders Annual Risk Analysis 2023 / European Agency for the Management of Operational Cooperation at the External Borders of the Member States of the European Union (FRONTEX). – Warsaw, 2023. – 44 p.

12. International Monetary Fund [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.imf.org.

13. Тиркус Ю.С. Теоретичні засади дослідження процесів політичної інтеграції / Ю.С. Тиркус // Вісник СНТУ. Сер. : Політологія. – 2019. – Вип. 145. – С. 100-104.

14. Економічний словник-довідник / [ред. С. В. Мочерний]. – Київ: Femina, 1995. – 367 с.

15. The European Neighbourhood Policy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.euneighbours.eu/en/policy/european-neighbourhood-policy-enr>.

16. Фіалко А. Проблеми і перспективи інтеграції України до ЄС / А. Фіалко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.razumkov.org.ua/ukr/journal_pos.php?y=2000&cat=9&pos=26

17. Ковальова О. Наближення законодавства Європейського Союзу з правовими системами держав-кандидатів на вступ до Євросоюзу / О. Ковальова // Право України. – 2013. – № 9. – С. 138–142.

18. United Nations Geospatial Information Section Web Site [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org>.

19. Hösche, N. Lexikon zur Geschichte Südosteuropas / N. Hösche. – Sundhaussen (Hrsg.). – S. 663.

20. Созінова Є. І. Архітектоніка трансформацій економіки країн Південно-Східної Європи в контексті процесу розширення Євросоюзу / Є.І. Созінова // Економічний простір. – 2018. – № 106. – С. 45–57

21. Шевчук В.О. Особливості відхилень від рівноважного номінального обмінного курсу в країнах ЦСЄ / В.О. Шевчук // Сучасні напрями розвитку

економіки, підприємництва, технологій та їх правового забезпечення. – 2023. – С. 207.

22.Гірман А.П. Інтеграція у міжнародних відносинах / Гірман А.П. // Регіональні студії. – 2022. – № 63. – С. 62-67.

23.Коваленко Є. О. Концептуально-методологічні засади аналізу євроінтеграційної політики / Є. О. Коваленко // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2018. – Вип. 32. – С. 210-219.

24.World Bank Indicators [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://data.worldbank.org/indicator>.

25.European Statistical Recovery Dashboard [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

26.Bulgaria in EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/membercountries/bulgaria_en.

27.Croatia in EU [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://europa.eu/european-union/about-eu/countries/membercountries/croatia_en.

28.Political stability – Country rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_political_stability/.

29.Government effectiveness – Country rankings [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.theglobaleconomy.com/rankings/wb_government_effectiveness.

30.Авраменко Н. Л. Проблеми митного контролю у контексті європейської інтеграції України / Н.Л. Авраменко, Т.М. Дорошенко, М.Е. Матвеев // Економіка та держава. – 2022. – № 1. – С. 55-60.

31.Печенюк І.С. Сутність і зміст сучасних світових інтеграційних процесів у системі міжнародних відносин / І.С. Печенюк, В.Г. Новікова // Nauka i studia. – 2022. – № 10.

32. Vergioglou, I., Hegewald, S. From causes to consequences: Investigating the effects of differentiated integration on citizens' EU support / I. Vergioglou, S. Hegewald // *European Union Politics*. – № 202314651165221135742.

33. Підоричева І.Ю. Проблеми та стратегічні напрями інтеграції України до Європейського дослідницького простору: За матеріалами наукового повідомлення на засіданні Президії НАН України 22 грудня 2021 року / І.Ю. Підоричева // *Вісник Національної академії наук України*. – 2022. – № (2). – С. 74-84.

34. Ямпольська Л. Європейська інтеграція у спектрі концептуальних підходів другої половини ХХ–початку ХХІ ст. / Л. Ямпольська // *Scientific Collection «InterConf+»*. – 2022. – № 24 (121). – С. 196-206.

35. Бураковський І. Аналіз економічних наслідків вступу України до СОТ: оновлена оцінка / І. Бураковський, О. Бетлій, В. Мовчан, В. Кравчук, К. Куценко, Н. Сисенко. – Київ. : Єдиний світ, 2008. – 130 с.

36. Черкас Н.І. Глобальна економічна мережевізація у конкурентному зростанні країн / Л. Антонюк, Н. Черкас // *Міжнародна економічна політика*, 2019. – № 31(2). – С. 82-100.

37. Шевчук В. Відкритість трансформаційних економік для зовнішньої торгівлі: емпіричні оцінки / В. Шевчук // *Зовнішня торгівля: право та економіка*. – 2016. – № 1. – С. 6-10.

38. Arya, N. Intraregional Geopolitical Imaginaries in Europe: Hungary and Poland vs. France and Germany / N. Arya // *Geopolitics*. □ 2022. □ No. 1. □ P. 1-35.

39. Berg, A. Trade, Growth, and Poverty: a selective survey / A. Berg, A. Krueger // *IMF Working Paper*. – 2022. – № 30. – 51 p.

40. The World Bank [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.worldbank.org.

41. Kocenda, E. Macroeconomic convergence in transition countries / Kocenda, E. // *Journal of Comparative Economics*. – 2021. – № 29. – P. 1–23.

42. De Haan, J., Inklaar, R., Jong-a-Pin, R. Will business cycles in the euro area converge? A critical survey of empirical research / J. De Haan, R. Inklaar, R. Jong-a-Pin // *Journal of Economic Surveys*. – 2008. – 22(2). – P. 234–273.

43. Fidrmuc, J., Korhonen, I. Similarity of supply and demand shocks between the euro area and the CEECs / J. Fidrmuc, I. Korhonen // *Economic Systems*. – 2013. – № 27. – P. 313–334.

44. Korhonen, I. Some empirical tests on the integration of economic activities between the euro area and the accession countries / I. Korhonen // *Economics of Transition*. – 2013. – № 11(1). – P. 177–296.

45. Babetskii I. Exchange rate regimes and shock asymmetry: the case of the accession countries / I. Babetskii, L. Boone, M. Maurel // *Journal of Comparative Economics*. 2014. Vol. 32. No. 2. □ P. 212–229.

46. Horvath, J. Ratfai, A. Supply and demand shocks in accession countries to the economic and monetary union / J. Horvath, A. Ratfai // *Journal of Comparative Economics*. – 2014. – № 32. – P. 202–211.

47. Fidrmuc, J. The Endogeneity of the optimum currency area criteria, intra-industry trade, and the EMU enlargement / J. Fidrmuc // *Contemporary Economic Policy*. – 2014. – № 22(1). – P. 1–12.

48. Kindleberger, C. P. European integration and the international corporation / C. P. Kindleberger // *Columbia Journal of World Business*. – 2016. – № (1). – P. 65–73.